

Dragica MALIĆ, Zagreb

IMENICE S NESUFIKSALNIM ZAVRŠETKOM -AR

(dijakronijski pregled)

Nacrtak

Razmatra se fundus imenica hrvatskog ili srpskog jezika sa završetkom -ar koje nisu tvorenice sa sufiskom -ār i ostalim sufiksima koji sadrže -ār. Sva je građa podijeljena na tri kategorije imenica: jednosložne imenice na -ar, imenice na -(a)r i ostale imenice na -ar. Daje se pregled imenica domaćeg (često praslavenskog) podrijetla i prati uključivanje posuđenica u te imeničke kategorije u hrvatskom ili srpskom jeziku od najstarijih vremena do naših dana.

U hrvatskom ili srpskom jeziku mnogobrojne su imenice koje završavaju na -ar, ali od njih samo jedan manji dio čine one u kojima to -ar nije sufiks (ili dio sufiksa), nego završetak drugog podrijetla.¹ Taj je nesufikslni završetak -ar trojak: a) u jednosložnih imenica (i u njihovih izvedenica i složenica) -ar je dio korijenskog ili osnovnog sloga; b) a u završetku -ar je sekundarno nepostojano i taj se završetak označava kao -(a)r; c) imenice sa završetkom -ar bez tvorbene motivacije; u posuđenicama na -ar taj je završetak dio izvorne strane riječi ili je strani završetak na samoglasnik + r u procesu odomaćivanja zamijenjen u nas s -ar.

I. Jednosložne imenice na -ar

U prvoj od spomenutih triju kategorija imenica sa završetkom -ar imenice domaćeg podrijetla u našem su jeziku malobrojne. Jedne potječu iz pretpovijesne (praslavenske) faze jezičnog razvoja i nalaze se i u drugim slavenskim jezicima. Druge su mlađe, ali se i one sastoje isključivo od praslavenskih korijena i osnova. Nekad su završavale poluglasom, a danas su formalno izjednačene s korijenskim slogom ili osnovom od kojih se tvore čitave porodice riječi. O njihovoj motiviranosti odnosno nemotiviranosti sa sinkronijskoga gledišta ovdje nećemo govoriti. Te imenice označuju glagolsku radnju ili njezin rezultat, apstraktan pojam ili predmet.² Neke od njih su muškoga roda, neke ženskoga, ali mogu biti i muškoga i ženskoga roda, a naročito su to mogle biti u ranijim jezičnim razdobljima.

To su: čār (m. i f.), dār (m.; ūdār, m̃lodār), gār (m. i f.; ūgār), hār (m., od korijena koji je u hārati), jār (m. i f.), kār (m. i f., od korijena koji je u kārati), kvār (m. i f.), mār (m. i f.; nēmār), tār (m. i f., od korijena koji je u tṛti), tvār (f., pätvār, sätvār, stvär), ūdār (m., od prijevojnog korijena dar prema drijeti, nepotvrđenog bez prefiksa; prèdudār, pròtuudār, sūdār, glàsoudār), vār (m. i f.; 1. od korijena koji je u vāriti; òdvār, svār, ūvār, lèšvār³; 2. od korijena koji je u vārati; navar, nevar, obar), žār (m. i f.; pòžār). Pojedine od tih imenica više se ne upotrebljavaju.

Sa sinkronijskoga gledišta neke su od navedenih imenica motivirane (npr. mariti - mar, udariti - udar), pa se uzimaju kao odglagolske tvorenice sa sufiksom -Ø, a druge to više nisu, što ne znači da u prošlosti nisu imale tvorbenu motiviranost.

Ovamo se još može pribrojiti i imenica čmār (m.) nejasnog podrijetla i škvār (m.) vjerojatno onomatopejskog.

Iz raznih razvojnih etapa jezika imamo i jednosložnih posude-nica na -ar. One su jednosložne i u jezicima iz kojih smo ih posu-

dili ili takve postaju nakon glasovnih promjena koje su doživjele na našem jezičnom tlu. Neke od njih glasovno se potpuno podudaraju s imenicama od domaćih, slavenskih osnova, i treba ih od njih dobro lučiti.

To su: hâr (m. i f., od grč. hâris⁴, stara posuđenica, potvrđena od 13. do 18. st. u značenju: 1. milost, zahvalnost, korist i sl.; 2. briga, pomnja, nastojanje; izvedenice: nêhâr, ûhâr), hâr (m., tur., 1. od âr < âr "stid, sram"; 2. od âhar < ah̄r "konjušnica, dvor; gostinjska soba"; isto i âr, jâr)⁵, i har (m., od mađ. harcz "boj, bitka"; isto i harac)⁶; kâr (m., tur., od kâhar < kah̄r "nevolja, muka, ljutina"), kâr (m., od lat. carrus ili tal. carro "kola", potvrđeno u Dubrovniku u 18. st.)⁷, kâr (m., njem. Kar, geol. termin za određenu vrstu uvale, u novije vrijeme) i kar (m., naziv neke biljke nejasnog podrijetla, samo u Stullijeve rječniku). Glasovno se podudaraju i neke druge posuđenice. Npr. iz starijeg razdoblja: zâr (m., od tal. zara < ar. jazar "igra na kocke", potvrđeno u hrvatskoj književnosti, uglavnom primorskih krajeva, od 13. do 18. st.) i zâr (m., tur., 1. od ar. izar, a. zâvjesa, zastor; u Mostaru "tanko platno"; b. dio ženske muslimanske odjeće; 2. kocka, očito istog postanja kao i tal. zara). Ili, starije âr (m., tur., već spomenuto ovdje kod hâr) i novije âr (m., njem., Ar < fr. are < lat. area, mjera za površinu tla; složenice: dëciâr, dëkâr, hëktâr, kilâr); starije stâr (m., srlat. starium, dalmrom. starius, mlet. staro, mjera za žito i tekućine; potvrđeno od 14. st. i u hrvatskim i u srpskim izvorima; u novije doba u Istri i Dubrovniku) i današnje stâr (m., engl. "zvijezda", kod nas samo u prenes. značenju "filmska ili kazališna diva"). Ili iz novijeg vremena: bâr (m., njem. Bar < grč. bâros, mjera za težinu; složenice: milibâr, mikrobâr) i bâr (m., engl., vrsta lokala; polusloženice: koktel-bâr, snâk-bâr).

Od jednosložnih posuđenica na -ar ostalo je da spomenemo još samo neke pojedinačne slučajeve. Najstarija od njih je çâr, praslavenska posuđenica, od lat. vlastitog imena Caesar, poznata i u drugim slavenskim jezicima koja se odavno u jeziku sasvim odomaćila (lažicar, prôtucar, râscar, ëksçar). Zatim: pâr (m. i f., lat.

par, -is, obilno potvrđeno u našem jeziku već od 13. st.; nëpār, râspār)⁸, nâr (m., perz., potvrđeno u rukopisu 14. st., zatim tek u 19. st., ovaj put preko turskog), çâr (m., tur., trgovina, dobit, korist; potvrđeno od 19. st., uglavnom u narodnim pjesmama), špâr (m., tal. sparo, vrsta ribe; potvrđeno u Stullijevu rječniku; u upotrebi u primorskim krajevima), škâr (m., engl. square, vjerojatno preko talijanskog, "brodogradilište"; u upotrebi u primorskim krajevima)⁹, šâr (m., rus. ili crsl., u značenju "boja" potvrđeno u srpskom rukopisu 17. st. i u Stullijevu rječniku; u značenju "nebo, nebeski svod" u srpskoj književnosti 19. st.; "kugla, zemaljska kugla" u Stullijevu rječniku s napomenom da je iz ruskog; u značenju "spektar" izveo Šulek prema pridjevu šar), fâr ("prednja svjetiljka na automobilu", vjerojatno iz engleskog).

Za razliku od domaćih jednosložnih imenica na -ar, sve jednosložne posuđenice na -ar (izuzev najstarije hâr iz grčkog i pâr iz latinskog) ušle su u hrvatski ili srpski jezik u muškom rodu, kao što se i inače dešava s posuđenicama koje svršavaju na suglasnik.

II. Imenice sa završetkom -(a)r

S jezičnog je gledišta (i povijesnog i suvremenog normativnog) mnogo zanimljivija druga kategorija imenica sa završetkom -ar, tj. one u kojima je a iz tog završetka sekundarno nepostojano, pa ga bilježimo -(a)r. Domaće imenice ove kategorije, tj. one praslavenskog podrijetla, sve su dvosložne, a u starini sastojale su se od osnovnog zatvorenog sloga i sufiksa -rĕ (-r6)¹⁰. Nakon gubljenja krajnjeg poluglasa (P), u novonastalom suglasničkom skupu suglasnik + r (Sr), koji prema našoj fonološkoj distribuciji ne može biti završni suglasnički skup, razvio se sekundarni poluglas (p̣), a on je u daljem razvoju u našem jeziku dao sekundarno nepostojano a (à), dakle:

-SrP [+ -Sr + -Sp̣r] → -Sàr.

Taj se završetak običava označavati -(a)r.

Kao i u prethodnoj kategoriji "korijenskih" imenica, doma-

će su imenice i u ovoj kategoriji malobrojne. Ima ih svega petnaestak, što od slavenskih osnova, što praslavenskih posuđenica, a od toga jedva je polovica široke upotrebne rasprostranjenosti. Pa ipak je to vrlo značajna kategorija jer se u nju uključuju posuđenice od najstarijeg doba sve do naših dana. Sve su te imenice muškoga roda, a označuju osobe, životinje, biljke, prirodne pojave, predmete - dakle značenjsko im je polje vrlo široko.

To su: bàgar (< bagrǫ, potvrđeno od 13. st. u srpskim spomenicima pisanim crkvenim jezikom, ali i kao naziv nekog zemljišta zagrebačke crkve u 14. st.), čàbar (i čàbar < č6br6), dàbar (i bòbar < b6br6), gràbar¹¹ (< grabrǫ, potvrđeno uglavnom po sjevernim hrvatskim krajevima od 13. st.), hràbar (< hrabrǫ "hrabar čovjek, junak") i hrābar ("zaručnik, mladoženja", potvrđeno od 16. do 19. st. od Dalmacije preko Dubrovnika do Crne Gore), kòpar (< koprǫ), lòtar (praslavenska posuđenica, "lupež, bludnik, pijanac, lijenčina"; dolazi i u drugim slavenskim jezicima; kod nas potvrđena s bogatom porodicom izvedenica od 15. do 18. st.), òdar (< odrǫ), pàpar (i pàpar < p6pr6)¹², pètar (< petrǫ, crsl. petro "dio tavana ili podstrešja kojemu je pod od pletera"; dolazi i u drugim slavenskim jezicima: rus. pjater6 i pjatra "balkon", češ. patro i pátro, polj. piętro i piątro "kat"; u nas potvrđeno uglavnom u Crnoj Gori), ràbar i ròbar¹³ (< hrabar "vojno, muž" - obje iz Vukova rječnika, s napomenom da se drugi lik govori u Crnoj Gori), sèbar¹⁴ (< *sebrǫ, crsl. sebrǫ "težak, kmet, rob"), stàbar (< stǫbrǫ "drvo, drvenasta biljka; stablo; drveni stup, potporanj; katarka"; potvrđeno na potezu od Istre do Crne Gore), svèkar (< svekrǫ), vèpar (< vepr6), vìhar (< vihrǫ), vjètar (< vêtrǫ), zùbar¹⁵ (< zqbr6). U suvremenom standardnom jeziku od njih se upotrebljavaju: čàbar, dàbar, kòpar, òdar, pàpar, svèkar, vèpar, vìhar¹⁶ i vjètar.

Vidjeli smo da i u malom broju najstarijih imenica na -(a)r ima posuđenica. Drugu, znatno brojniju skupinu imenica te kategorije čine posuđenice iz kasnijih razdoblja. One su postale od osnova koje su, gotovo sve, nakon zamjene stranih dočeta-ka poluglasom na našem jezičnom prostoru završavale skupom -SrP i time se izjednačile s imenicama na -SrP iz praslavenskog raz-

dobija i imale s njima dalje zajednički razvoj, tj. u krajnjem rezultatu razvile su u završnom suglasničkom skupu sekundarno nepostojano a, odnosno završetak -(a)r. Ukoliko su neke od njih i ušle u naš jezik u kasnijem razdoblju, kada više nije bilo krajnjega poluglasa, one su se gubljenjem stranog dočetka svrstavale u tu istu kategoriju.

S obzirom na vrijeme posuđivanja te bismo posuđenice - kao uostalom i sve druge - mogli podijeliti na tri skupine: 1. one iz najstarijeg, pretpovijesnog razdoblja hrvatskog ili srpskog jezika, od kojih su neke supstratski balkanski ostaci, a druge najstarije hrvatskosrpske posuđenice nastale dodirima s drugim narodima; 2. posuđenice od prvih pisanih spomenika, tj. negdje od početka 12. do kraja 18. st., nastale kao rezultat kulturnih i civilizacijskih veza toga razdoblja; 3. posuđenice novijeg doba, od početka 19. st. naovamo, prihvaćene iz klasičnih i svjetskih jezika za potrebe kulturne i civilizacijske nadgradnje. Jasno je da se stroge granice među tim skupinama, pogotovo među prvom i drugom, ne mogu odrediti, što zbog nedostatka pisanih spomenika, što zbog raznorodnosti jezičnih dodira u toku povijesnog razvoja jezika.

1. Najstarije posuđenice na -(a)r

Među najstarije hrvatskosrpske posuđenice na -(a)r vjerojatno se mogu ubrojiti:

bigar - vapnenac nataložen iz vode, sigar, sedra; potvrđeno u Srbiji (i kao toponim) i u Dalmaciji; u mak. i bug. je bigor, u alb. bigorr, pa Skok s obzirom na a - o, koje upućuje na poluglas, i s obzirom na geografsku raširenost zaključuje da je riječ predslavenska, ilirsko-tračka.

čubar (i varijante cābar, cabr, cúpar, čupar, kubar) - aromatična biljka *Saturnea hortensis*; potvrđeno i u polj. cȧbr i mađ. csombor, što upućuje na to da je naše u < o; tumači se kao posuđenica iz grč. thúmbros, ali mišljenje da je to posuđenica nije općenito prihvaćeno. U nas je potvrđeno od 15. st., a u jednom crnogorskom spjevu lik čubar dolazi i kao prezime.

kòludar - redovnik u zapadnoj crkvi (od grč. kalógeros, prema Skoku zapravo m. od f. kalogría disimilacijom gr > dr i vrlo starom zamjenom a > o; Skok pretpostavlja i dalmatoromansko posredstvo) - potvrđeno od 12. st. (kolud6r6 - Povaljska listina 1185, prijepis 1250), isključivo u hrvatskim, i to čakavskim i štokavskim izvorima. Isto vrijedi i za izvedenice: kòludarčkī, kòludarskī (od 16. st.), kòludra, kòludračkī, koludraš, kòludrica (od 14. st.), kòludričica, kòludričjī, kòludričkī (od 16. st.), kòludrištvo (16. st.), kòludrov (16. st.). Lik kàludrica potvrđen je u Dubrovniku od 12. st., a toponim Kaludra potvrđen je na tri mjesta u Srbiji.

làbar - 1. vrsta grabežljive ribe; 2. ptica grabljivica: jastreb, kobac; 3. toponim u Srbiji. Prema Skoku je kao naziv za ribu balkanska riječ. Tumači je prema kasnolatinskom labrax i novogrčkom labráki (< grč. labrax), što na raznim područjima daje: labrak, lebrak, lombrak, lumbrak, labrica i odbacivanjem -ica - labar. Kao naziv za pticu (Skok ga ne spominje) potvrđeno je u Poljicima i Zaostrogu u Dalmaciji, a od pisaca u P. Kneževića iz Knina (18. st.), te jednom u stručnoj zool. literaturi 19. st. (Kolombatović).

lībar (i lībar, lībro) - knjiga (od lat. akuz. sg. librum od liber, odnosno tal. libro) - Budmani po akcentu lībro (Dubrovnik, Boka) zaključuje da je riječ dalmatska, ali Skok veli da je to teško znati budući da se radi o učenoj riječi. Svakako je vrlo stara posuđenica. U liku lībar bogato je potvrđena duž jadranske obale od 15. st., a ima i čitav niz izvedenica: lībrić, lībārce, lībrac, lībrina, lībrov, libràrija.

màtar (i mòtar) - biljka motrika, komorač, Crithmum maritimum (od grč. máraithron disimilacijskim ispadanjem središnjeg sloga -ra-) - u crsl. potvrđen lik molotrǵ, u rum. mārar, alb. maráj, cinc. māral'u. Lik matar potvrđen je samo u Mikalje (i iz njega u Stullija), motar također u Mikalje, Belle, Stullija, od pisaca u Vetranića, u novije doba u Trpnju.

měštar (i městar, kajk. mešter) - učitelj; majstor (AR izvodi iz tal. maestro < lat. magister; Skok s.v. madistor kaže da može biti i dalmatoromanski leksički ostatak) - u hrvatskim izvorima obilno potvrđeno od 14. st. (najstarija je potvrda iz Dubrovačke kancelarije u liku meštr6); kao prezime potvrđeno u 15. st. Dolazi i u bosanskih pisaca 17. i 18. st. Bogat je i star krug izvedenica: měštarno, měštarskī, meštarstvo, meštric, měštrica, Meštrić (prez.), měštrijā, měštrinja, meštrinjica, meštrinjin, meštrinjski, meštriti, meštriv, měštrov, meštrova, Meštrovac (top. u Bosni), meštrovati, měštrovica, Měštrović (prez.), Meštrovići (top.), meštrovski. - U nekim srpskim spomenicima potvrđen je lik mešter, gen. meštera, za koji se u AR kaže da je uzet iz mađ. mester (< njem. Meister < lat. magister), potvrđen i kao prezime u 14. st., a koji očito ide u drugo razdoblje posuđivanja.

mulàvar - zmaj iz usmene predaje (Skok s.v. blavor tumači kao ilirsko-tračku posuđenicu na -aurus s promjenom b > m, -aurus > -avar /kao u Maurus > Mavar/ i s pojavom u u nenaglašenom slogu, držeći da je ta varijanta predslavenski relikv na Balkanu) - potvrđeno u Hrvatskom primorju i na Dugom otoku (na Žirju u liku munjavar).

pàgar (gen. pàgra i pàgara; i pàg, fàg, hvaq, paraq, pagra) - morska riba Pagrus vulgaris (Skok tumači kao dalmatoromanski leksički ostatak iz ribarske terminologije mediteranskog podrijetla od grč. pàgros i fàgros > lat. pagrus > tal. pagaro i pagro) - potvrđeno u Hektorovića (nom. pl. pagari), zatim tek u 19. st. iz stručne zoološke literature, te iz Dubrovnika (gen. pàgra), Senja (gen. pàgara) i Raba (gen. nepoznat).

sùvar (i švar, švor, švra, švro) - pluto (izvodi se iz sttal. súvero, sóvero < kslat. súber) - svi su likovi dijalekatski, potvrđeni od Istre do Dalmacije. Lik švar nalazi se u Vitezovićeve rječniku i u Kuhačevića (Senj, 18. st.), te u nejasnom značenju u Kožičića (16. st.); izvedenice: švratī, švrènjak, švrica (sve u Istri i Hr-

vatskom primorju. Dolazi i kao prezime. Novija je posuđenica šūgar (< tal. sughero). Usp. ovdje šūgar iz drugog razdoblja posuđivanja.

Dakle, za većinu se tih imenica može utvrditi ili barem pretpostaviti vrlo staro podrijetlo. Osim kòludār i mulàvar sve su one dvosložne, a zajednička je crta te malobrojne skupine riječi njihovo lokalno obilježje. U suvremenu stručnu literaturu ušao je samo pāgar, i to kao dio dvočlanog naziva za ribu - crvenac pagar.¹⁷

2. Posuđenice na -(a)r srednjeg razdoblja

Nešto je obilnija druga skupina posuđenica, onih koje su u naš jezik ulazile kulturnim i civilizacijskim dodirima u kasnijem, povijesnom razdoblju njegova razvoja i za koje se sigurno može utvrditi da su k nama došle do kraja 18. stoljeća. Tom je posuđivanju osobito teško odrediti donju granicu, pogotovo za najstarije germanizme, pa i neke latinizme, koji možda sežu i u prvo razdoblje posuđivanja (npr. razni dijalekatski likovi odomaćenih latinskih naziva mjeseci). Najmlađi su kao pojava iz te skupine posuđenica svakako turcizmi. Od kulturnih posuđenica iz tog razdoblja većina je i danas u upotrebi, u liku koji odgovara pravilima posuđivanja stranih riječi u suvremenoj gramatičkoj normi, premda su u toku povijesnog razvoja jezika potvrđeni razni likovi, ovisno o jeziku iz kojeg su preuzete (grčkog, latinskog, talijanskog, njemačkog) ili o kraju u kojem su preuzete, tj. o lokalnim jezičnim obilježjima. Civilizacijske posuđenice, tj. riječi preuzete za pojmove iz svakidašnjeg života, uglavnom su ostale na razini lokalizama. Turcizmi su u ovoj skupini malobrojni, pa i od njih je samo jedan potvrđen od 18. st. Ostali su iz narodnih pjesama i narodnih govora, zapisivanih tek od 19. stoljeća, ali upravo ta njihova pripadnost upućuje na starinu veću od vremena zapisivanja.

Evo tih posuđenica:

bàkar - mjed (tur. bakir) - potvrđeno od 18. st. u hrvatskih i srpskih pisaca; izvedenice: bàkaran, bàkrār, bàkra, bàkren, bakrište.

cèdar (i cèdar) - (lat. cedrus < grč. kédros) - potvrđeno u hrvatskoj književnosti od 15. stoljeća, pridjevi cedrov i cedrovski samo u Belostenčevu rječniku, cedarski osim u Belostenca još u dva slavonska pisca 18. st.; lik keđar prema grčkom izgovoru potvrđen već u crkvenoslavenskom, odatle u dva hrvatska glagoljska rukopisa 15. st., a onda tek u 19. st. u Daničića; lik čedar prema tal. cedro potvrđen je od 17. st., pridjev čedarski u Bellinu rječniku, a u istarskim je narodnim pjesmama potvrđen i ikavizirani pridjev cidrov; AR s.v. čedar upućuje na cedar, ali tamo nema potvrda za taj lik.

cèntar (i cèntar) - (lat. centrum < grč. kéntron) - potvrđeno tek u 18. st., ali u liku centro prema tal. ima već u 17. stoljeću.

čipar - čempres, Cupressus sempervirens (lat. cupressus < grč. kuparissos) - potvrđeno u Belostenčevu rječniku s.v. cupressus s oznakom D./dalmaticè/; lik kipar prema grč. potvrđen tek u Daničića.

cùkar (gen. cùkra i cùkara) - šećer (tal. zuccaro < lat. saccharum) - potvrđeno od 16. st., od rječnika u Vrančića i Mikalje, ali kosi padeži s nepostojanim a sigurno zasvjedočeni tek od 19. st., što znači da je riječ prvotno ušla u kategoriju na -ar, gen. -ara, a tek kasnije privukla ju je kategorija na -(a)r. Danas nije riječ standardnog jezika, kao ni izvedenice cùkrati, cùkrenica, cùkren, cùkriti; cùkrica ima stilističku vrijednost.

čakar - vrsta pripitomljenog sokola za lov na ptice (tur. çaklr) - potvrde iz narodnih pjesama.

dècēmar - (lat. december, -bris) - potvrđeno od 15. st.; preko talijanskog došli su likovi dečebar (iz 1250. g.) i dečēmar od 15. st. na dubrovačko-dalmatinskom području; preko grčkog su došli likovi: decebar, dečēmar, dečēmbrij, dečēmrij, dečēmvrij, dečenbar, dekembar, dekebar, dekembrij, dekēmvrij, dekenbrij, potvrđeni uglavnom u srpskim spomenicima.

đubar - isto što đubre (tur. gübre) - potvrđeno u narodnim govorima u Lici.

fištar - pekar (stvnjem. pfistur < lat. pistor; njem. Pfister) - potvrđeno u Zagrebu u 15. st. uz lik fišter, koji je u Belostenca s ë, a ono označava kajkavsko nepostojano e.

flaštar - melem, oblog (stvnjem. phlastar < lat. plastrum; njem. Pflaster) - potvrđeno od 18. st. u sjevernim hrvatskim krajevima, od rječnika u Belostenčevu i Jambrešićevu u kajkavskom liku flašter, s izvedenicama flaštrati, flaštarnik.

frâtar - (lat. frater, -tris < grč. frátēr) - potvrđeno od 14. st., samo u hrvatskim izvorima; izvedenice: frâtarskī (od 16. st.), fratárstvo (18. st.), frâtrić (od 16. st.), fratrićak (17. st.), frâtrov i dr.; Fratàrskā (top. u Konavlima), Frâtrōvci (top. u okolici Karlovca).

gâdar - nasilje, pohara, šteta, zlo (tur. gadir < ar. gadr) - potvrđeno iz narodnih pjesama, samo u nominativu.

hebar - cjevčica kojom se poteže vino iz bačve (njem. Heber) - potvrđeno samo u Belostenčevu i Habelićevu rječniku u liku heber.

kâpar (gen. kâpra i kâpara) - biljka Capparis spinosa (lat. caparis, -is < grč. kapparis) - u ovom liku potvrđeno tek od 19. st., a ranije, od 16. st., samo u ž. r. kapara. Međutim, Belostenec ima lat. lik capar (koji tumači s "kapara trava"), koji je mogao izravno dati lik kapar, kapra bez njemačkog posredovanja (kao što tumače Skok i Klaić), tim prije što je to u Dalmaciji domaća biljka.

klâustar - samostan (lat. claustrum) - potvrđeno od 16. st. u hrvatskim izvorima; u liku klaustro u Dubrovniku od 16. st., klauštro u Dalmaciji 18. st.; Skok s.v. klâvstro navodi da se taj lik upotrebljavao u Dubrovniku i da bi mogao biti dalmatoromanski ostatak; za Dubrovnik i okolice navodi i lik klòjstro.

klòštar (i klòstar) - istog podrijetla kao i klaustar, ali se tumači njemačkim utjecajem (stvnjem. klostar < vulglat.

clostrum < lat. claustrum; njem. Kloster) - potvrđeno u sjeverozapadnim hrvatskim krajevima od 15. st., od rječnika u Vrančićevu, Belostenčevu i Jambrešićevu, drugi lik u Mikaljinu i Voltiggijevu; izvedenica klōštrić potvrđena u Istri u 17. st.

korijandar - ljekovita biljka Coriandrum sativum (lat. coriandrum < koríandron) - potvrđeno u Belostenčevu i Jambrešićevu rječniku u kajk. liku korijander; u ž. r. korijandra dolazi u bosanskog pisca 18. st. Lastrića.

kūfar - bakar, mjed (stvnjem. kupfar < kslat. cuprum; njem. Kupfer) - potvrđeno u Belostenčevu i Jambrešićevu rječniku u kajk. liku kufer, kao i pridjev kufren, koji upućuje na ovu kategoriju. U liku kufar potvrđeno tek 1900. (A. Radić - R SANU) i u isto vrijeme u delničkom govoru s poluglasom u drugom slogu (R. Strohal).

ministar - (lat. minister, -tri) - potvrđeno od 16. st. u značenju: 1. samostanski starješina; 2. služitelj, činitelj. Glagol ministrati u značenju "upravljati" potvrđen je u jednoj hrvatskoj ispravi iz 15. st. U suvremenom značenju "najviši državni činovnik" potvrđeno je tek u 19. st. i preuzeto je iz modernih evropskih jezika.

nòvėmbar - (lat. november, -bris) - s gen. novembra potvrđeno od 14. st.; potvrđeni i likovi novenbar (na Rabu) i novem(b)rije (u srpskim spomenicima 15. st.).

ofar - žrtveni dar, žrtva, dar (stvnjem. offar) - potvrđeno u čakavskim izvorima od 13. st. (Razvod istarski 1275, protestantski pisci 16. st., na Trsatu i u Istri u 17. st.); izvedenice: of(a)rnica, ofrati.

òktōbar - (lat. october, -bris) - od 14. st.; potvrđeni i likovi: oktober, oktombar, oktubar u hrvatskim spomenicima i okto(m)vrije u srpskima.

pīlāstar - (tal. pilastro) - u dijalekatskom liku pilaštar - potvrđeno u 17. st. na Hvaru, inače tek u novije doba, možda preko njem. Pilaster.

règistar - (srlat. registrum) - u kajk. likovima regester, register, regištter, legister dolazi u Belostenca; u likovima legistar i legištter u izvorima 16. st.; u liku registar tek u 19. st., možda preko njem. Register.

salnitar (i šalnitar) - sol dušične kiseline (lat. salnitrum; tal. salnitro) - dolazi i u likovima: salitar, salnitar, šalitar, te u ž. r. salitra, sanitra, šalitra, šalintra; potvrđeno uglavnom u rječnicima, od Vrančićeva nadalje, i u pokojeg pisca, uglavnom tek iz 18. st.

sèkvestar - (lat. sequestrum) - potvrđeno u hrvatskim izvorima 16. i 17. st.; tako i glagol sekvestrati; sekvestracija tek u 19. st.

sèptēmar - (lat. september, -bris) - za taj lik potvrde su tek od 16. st.; ostali likovi: september, setembar, setenbar, sektebar, sekótebró (14. st., srp. potvrda), sekteber, sektembar i sektember (Dubrovnik 14. i 15. st.), sektemvar (Dubrovnik 15. st., srp. potvrda 18. st.), šetembar, šetēnbar i dr.

šugar - isto što sūvar, šūvar (tal. sughero) - potvrđeno samo u Vitezovićevu rječniku, ali i kao prezime u Istri, odakle je u 18. st. došlo na Pag. Postoji još i prezime šugarić te toponimi šugari, šugarica, šugarje (na području Istre i Like), premda se ti onomastici ne bi trebali izvoditi iz ovog značenja imenice šugar. Usp. ovdje sūvar iz prvog razdoblja posuđivanja.

tabar - tabor (mađ. tábor) - samo u jednom protestantskom izvoru 16. st.

tigar (i tigar) - (lat. tigris, -is < grč. tigris) - potvrđeno od 16. st. U starijem je razdoblju nešto češći lik tigra f., također od 16. st., a potvrđen je i lik tigre f. (Dubrovnik 17. i 18. st.); izvedenice: tigrić, tigro tek od 19. st., a ostale u novije vrijeme.

Među vrlo stare posuđenice ulazi i nekoliko onomastika¹⁸, a neki od njih sigurno sežu i u prvo razdoblje posuđivanja. To su:

Batar - top. nejasna postanja, potvrđen kao selo u Bosni u 15. st. i potok u Mačvi (u Vukovu rječniku i narodnim pjesmama).

Ćimbar - pripadnik starog germanskog plemena (lat. Cimbri, -orum) - premda je stari povijesni naziv, nema potvrda iz starijih naših izvora, pa bi ga možda trebalo uvrstiti čak u skupinu najnovijih posuđenica.

Ćipar - (lat. Cyprus < grč. Kupros) - potvrđeno od 16. st.; u Belostenca dolazi u kajk. liku Ciper; s č mjesto c po tal. izgovoru potvrđeno također od 16. st., pridjev ćiparski od 17. st.; likovi Ćipar i Kipar prema grčkom nisu potvrđeni u starijim izvorima, ali jest pridjev ćiparski u jednom srpskom izvoru s početka 18. st.

Dimitar (i Dmítar, Mítar) - (grč. Dēmétrios) - potvrđeno uglavnom iz srpskih izvora, prvi lik od 15. st., drugi (D6mitr6) od 13. st., a treći tek od 18. st.; potvrđeni još i likovi Dimitrija od 13. st. i Dimitrije od 15. st.

(J)egar - grad Eger u Mađarskoj; dolazi i u liku (J)egra. U prejetiranom liku Jegar6 (Daničić u svom rječniku ima natuknicu Jegr6) potvrđeno u starim srpskim spomenicima od 13. st., a od hrvatskih samo u Vitezovićevoj "Kronici". Bez prejetacije dolazi u jednom srpskom rukopisu 18. st. (što može biti i stvar grafije) i u Stullijevu rječniku. U ženskom prejetiranom liku dolazi u srpskim spomenicima, u neprejetiranom u hrvatskima i u većini starijih rječnika od Mikaljina nadalje. Dolazi i u pluralnom liku Jegri. Lik Jegry iz jednog srpskog rukopisa 13. st. mogao bi biti i plural od Jegar ili Jegrin (= Ugrin).

Mavar - (lat. Maurus < grč. Maurós) - potvrđeno od 14. st. kao muško ime i toponim, u 19. st. kao naziv neke ribe; upotrebljava se i kao etnik. Prema Skoku au > av upućuje na dalmatoromanski leksički ostatak.

Petar - (lat. Petrus < grč. pétra) - dolazi već u crkvenoslavenskom (Petr6); u hrvatskim i srpskim spomenicima potvrđeno od 14. st., pridjev Petrov od 13. st. Vrlo su rašireni i

stari toponimi izvedeni iz tog imena.

Silvestar - (lat. Silvester, Sylvester) - u hrvatskim i srpskim spomenicima od 15. st. potvrde za niz likova: Silóvestr6, Silvestr, Silivestar, Siliveštar, Silveštar, Silvester, Silvestro, Siliveštro, Silivester, Silivestro, Silivestra, Šilvestar; izvedenice: Silvestrović (prez., 15. st.), Silvestrić (prez., 19. st.), Silvestrovo (u novije vrijeme). Likovi na -er mogu biti prema latinskom, ali je vjerojatnije da se radi o kajkavskim likovima s nepostojanim e.

Zadar - (lat. Jader, Jadera > dalmrom. Jadra, mlet. Zara, te vjerojatno pučkom etimologijom Zadar; prema Skoku to je predrimski toponim) - obilno potvrđeno od 15. st., kao i pridjev zadarski.

Riječi opće upotrebe i u ovom su razdoblju redovito dvosložne i uglavnom lokalno obilježene. Ima ih i koje su odavno nestale iz upotrebe. Od njih se jedino imenica bakar proširila po čitavom hrvatskosrpskom jezičnom prostoru i ušla u standardnu upotrebu. Neke od njih smo, premda su latinskog podrijetla, primili preko jezika posrednika (njemačkog, talijanskog). U ovu kategoriju ušlo je i nekoliko imenica koje su u jeziku davaocu svršavale drugim dočetakom na samoglasnik + r (-er, -ir, -or), a ovamo ih je vjerojatno privukla upravo njihova dvosložnost i završno -r. To vrijedi i za onih nekoliko primjera (čúkar, kàpar, pàgar) koji imaju ar u osnovi i koji su se kolebali između kategorije na -ar, gen. -ara i na -(a)r, gen. -ra.

Za učene riječi ovog razdoblja više nije obavezna dvosložnost. Za njihov ulazak u ovu kategoriju presudna je imenička osnova na -Sr- u jeziku davaocu - latinskom, grčkom, talijanskom. Premda su na našem jezičnom prostoru veze s tim jezicima stare i čvrste, te je vjerojatno takvih riječi ulazilo tokom vremena i više od onih što su zabilježene u glavnom našem izvoru podataka za starije razdoblje - AR, ipak se ni za sve potvrđene ne može sa sigurnošću utvrditi kontinuitet njihove upotrebe od prve pojave u našem jeziku sve do danas, pa se za neke od njih (npr. cěntar, ministar, pilastar, règistar) može pretpostaviti da su

se u suvremenom standardnom jeziku učvrstile tek posredstvom modernih evropskih jezika.

3. Najnovije posuđenice na -(a)r

Treću skupinu posuđenica ove kategorije čine isključivo učene riječi (termini znanstvene i kulturne nadgradnje), neophodne u suvremenom standardnom jeziku. To su internacionalizmi (što znači riječi grčko-latinskog podrijetla i riječi iz modernih evropskih jezika), koje smo preuzeli u novije doba (od 19. st. naovamo) posredstvom nekog jezika posrednika, u Hrvata najčešće njemačkog. One koje su se sporadično i ranije javljale navedene su u prethodnoj skupini. U ovu kategoriju, kao i u prethodne dvije, uvrštava ih imenička osnova koja u jeziku izvorniku svršava na -Sr-.

To su: bālustar (< fr. balustre < srlat. balaustium, grč. balaustion; njem. Baluster)¹⁹, dēkaēdar (slož. od grč. -hédra) i ostale takve složenice: dōdekaēdar, hēksaēdar, hēktaēdar, ōktaēdar, pēntaēdar, pōliēdar, tētraēdar i dr., filistar (hebr.), gēometar (slož. od grč. métron), hēktostar (grč. hekaton + stereos), hipohōndar (grč. hupohondriakos), kalíbar (srlat. calibrum), kandēlābar (lat. candelaber, -bri i candelabrum, -i; fr. candélabre), kātastar (lat. catastrum), kōlibar (španj. colibri), lāgar²⁰, lītar (grč. litron)²¹ i složenice: cēntilitar, dēcilitar, dēkalitar, hēktolitar, mililitar i dr., lūstar (lat. lustrum), mānēvar (fr. manoeuvre), mēandar (lat. Meander, grč. maíandros), mētar (grč. métron) i složenice: cēntimetar, dēcimetar, dēkametar, dijametar, hēksametar, kilometar, pārametar, tētrametar, vōltmetar i dr., oleàstar (lat. oleaster, -tri i oleastrum), ōrkestar (grč. orhestra), plētar (grč. pléthron, lat. plethron), scēptar i skēptar, skíptar²² (lat. sceptrum, grč. sképtron), skafāndar (grč. skapphē + andros), skōmbar (lat. scomber < grč. skómbros)²³, spēktar (lat. spectrum), tēatar i teatar (grč. théatron), tīmbar (fr. timbre), tōrnistar (njem. Tornister < srgrč. tágriston). Ovamo ulaze i sve složenice s -mestar (< lat. mestris) i -jatar (< grč. iatrós): bimestar, kvadrimestar, sēmestar, trimestar; arhijatar, foniatar, larin-gōjatar, otijatar, pedijatar, psihijatar, zoijatar.

4. Posuđenice koje se kolebaju između -(a)r i -er

Postoji još jedna skupina posuđenica koje se kolebaju između kategorije na -(a)r, -ra i -er, -era, poneke i -ar, -ara. Ima ih iz različitih razdoblja i različite upotrebne razine - razgovorne, dijalekatske s jedne strane i standardnonormativne s druge. I razlozi tom kolebanju su različiti:

- a) utjecaj nominativnog lika jezika davaoca ili jezika posrednika (uglavnom latinskog i njemačkog);
- b) preuzimanje iz različitih jezika u raznim narodnim govorima, odnosno u standardnom jeziku i narodnim govorima;
- c) na kajkavskom području (prema tome i u gradu Zagrebu kao hrvatskom kulturnom središtu) utjecaj kajkavskog nepostojanog e, koje nekajkavci ne prepoznaju kao nepostojano;
- d) razgovorna afektacija, kojom se želi pokazati poznavanje jezika izvornika.

Naime, dosadašnja je analiza posuđenica od najstarijih vremena do naših dana pokazala da je prirodni put odomaćivanja posuđenica s osnovom na -Sr- uključivanje u kategoriju na -(a)r. To pokazuju i sve njihove izvedenice, koje se također tvore od osnove na -Sr-. Svako kolebanje znak je ili nedovoljne odomaćivosti posuđenice, ili naknadnog knjiškog ("učenog") utjecaja ili razgovorne, odnosno dijalekatske obilježenosti. U ovu su skupinu uključene sve imenice koje ma i u jednom suvremenom rječniku²⁴ imaju potvrđen dvojak nominativni oblik²⁵, bez obzira na vrijeme usvajanja i na upotrebnu razinu.

To su:

alabàstar - alabàster - (lat. alabaster, -tri < grč. ἀλάβαστρος)
- u liku na -(a)r potvrđeno u hrvatskim izvorima od početka 17. st.; izvedenica alabastro, alabavstro "sud od alabastro" u Dubrovniku u 16. i 17. st.; čitav niz suvremenih izvedenica izvodi se od osnove na -Sr-: alabàstrov, alabàstren, alabàstarskī, alabastrīna, alabàstrīt.

àambar - àmber (i àmbra) - jantar (srlat. ambrum < ar. amber; tur. amber; tal. ambra) - riječ arapskog podrijetla primitivno preko različitih posrednika; najstarija je potvrda za lik ambar iz 18. st., za ambra već iz 17, a za amber tek iz 19. st. (iz narodnih pjesama).

àrbitar - àrbiter - (lat. arbiter, -tri) - posuđenica novijeg vremena; izvedenice: àrbitarskī, àrbitrov, arbitrírati, sve od osnove na -Sr-.

cilindar (i cilindar) - cilinder - (lat. cylindrus < grč. kúlin-dros; njem. Zylinder) - novija posuđenica s više značenja: 1. geom. valjak; 2. tehn. dio parnog stroja; zapinjač na satu; 3. vrsta muškog šešira; 4. valjkasti stakleni zaslon na petrolejskoj lampi; izvedenice: cilindarskī, cilindričan; u liku na -er, prema njem. Zylinder, dolazi samo u izričajima pod 3 i 4, što je očito utjecaj razgovornog jezika.

cimitar - cimiter - (lat. coemeterium) - stara posuđenica, potvrđena samo u hrvatskim izvorima, u liku cimiter od 14. st., cimitar od 16. st., te u čitavom nizu likova prema izvornoj latinskoj riječi: cemeter, cemiter, cimatorij, cimiterij, cimitor, cimatorij, cintor, cintorom i sl.; lik cimitar nastao je tako što se nakon otpadanja lat. završetka -ium lik cimiter poistovjetio s lat. imenicama na -ter, gen. -tris (npr. frater, Sylvester) ili -tri (npr. minister), koje su u nas ulazile u kategoriju na -(a)r-.

cinábar²⁶ - cinóber - (lat. cinnabaris < grč. kinnábaris; tal. cinabro; njem. Zinnober) - stara posuđenica, uzeta iz različitih jezika. Prvi bi lik mogao biti pod talijanskim utjecajem, ali treba imati na umu i primjere kao cúkar, kàpar, pàgar, koji su naknadno ušli u kategoriju na -(a)r-. Zabilježen je u Belostenčevu hrvatsko-latinskom dijelu rječnika s kajkavskim nepostojanim e - cinabër; u liku činabar s č mjesto c prema talijanskom izgovoru zabilježen je u Mikaljinu i Stullijevu rječniku. Lik cinober prema njemačkom imaju Belostenčev i Jambrešićev rječnik, ali

nije sigurno nije li e u njima nepostojano. Za cinober, gen. cinobera AR ima potvrdu iz srijemskih narodnih govora, a danas se samo tako govori.

dëvar - dëver (i dëvr) - muslimanski vjerski običaj darivanja sirotinje novcem prigodom nečije smrti (od tur. devr-i iskat) - potvrđeno samo u novijim rječnicima, samo s gen. devra, koji bez obzira na nominativni lik dever veže taj turcizam isključivo uz kategoriju imenica na -(a)r. Drugo je dëver < devir.²⁷

ëtar - ëter (grč. aither, lat. aether, -eris; njem. Äther) - prvi je lik očito nastao naknadnim privlačenjem u ovu kategoriju, što je posljedica identifikacije s onim latinskim imenicama na -er koje u kosim padežima imaju osnovu na -Sr-; drugi zadržava izvorni lat. i njem. oblik; potvrđen je i lik etir prema grčkom izgovoru, ali nijedan prije 19. st. (Šulek ima etar i etir; za eter još nema potvrde u AR). Prvi je lik danas u upotrebi u srpskoj varijanti standardnog jezika, a u hrvatskoj je eter; izvedenice: ëtarskī, ëternī, ëterast, ëterskī.

fīltar - fīlter - (srlat. filtrum, -tri; njem. Filter) - novija posuđenica²⁸, u upotrebi u oba lika, ali je čitava porodica izvedenica od osnove na -Sr-: fīltrácija, fīltrírati, fīltrovati, fīltrāt, fīltrant i dr., pa to ovu posuđenicu učvršćuje u kategoriji imenica na -(a)r, u koju i pripada po izvornoj latinskoj osnovi.

hàbar - hàber (i hàber) - (tur. haber) - oboje potvrđeno od 18. st., premda drugi lik obilnije; prvi lik samo dokazuje privlačnu snagu kategorije imenica na -(a)r za strane riječi koje svršavaju na samoglasnik + r.

kádar - káder - (fr. cadre; njem. Kader) - novija posuđenica; u standardnom jeziku običniji je prvi lik prema osnovi jezika izvornika na -Sr-. Od te osnove su i izvedenice: kádrovac, kádrovskī (i kádrovskī). Drugi lik, prema njemačkom, uobičajen je samo u okamenjenom povijesnom izričaju "zeleni kader" s izvedenicama: kadëraš "pripadnik zelenog kade-

ra", kaderàšica "ženska osoba koja je pomagala zeleni kader".²⁹

kàlandar - kalànder - vrsta stroja (fr. calandre; njem. Kalander) - posuđenica novijeg vremena, usko specijalizirana, te nije ušla u opću upotrebu; ipak, prvi lik prebacivanjem akcenta na prvi slog pokazuje veći stupanj odomaćenosti. Osim u Klaićevu rječniku oba su lika potvrđena i u R SANU.

kébar - kéber - hrušt (stvnjem. chevar; njem. Käfer) - glasovna promjena v > b pokazuje staru posuđenicu; prvi lik dosta obilno potvrđen u kajkavskim i čakavskim izvorima 17. st.; lik kéber, kébera samo u Klaića, prema tome očito ishitren; kajkavski je lik keber, kebra. Riječ ima dijalekatsko obilježje.

klàftar - klàfter - hvat drva (stvnjem. klaftra; njem. Klafter) - u Belostenca potvrđeno u liku klàftèr, što znači s vokalnim r, dakle gen. klaftra, koji tu imenicu uključuje u kategoriju na -(a)r; lik klàftar potvrđen je u Istri u 19. st.; od novijih rječnika lik klàfter opet ima samo Klaić. Nije riječ standardnog jezika.

kòsitar - kòsiter - (grč. kossíteros) - jedna od najstarijih posuđenica u kojoj se stoljećima zadržalo kolebanje. Potvrđena je od 15. st., uglavnom u liku kositer, koji normalno nastaje otpadanjem grčkog nastavka -os. Međutim, završetak -er ovu posuđenicu analoški izjednačava s onim dosta brojnim latinskim imenicama na -er koje u kosim padežima imaju -Sr- i ulaze u kategoriju naših imenica na -(a)r (usp. i cimitar - cimiter ovdje), te se već od najranijih vremena javlja i gen. kositra, tako u "Naručniku", glagoljskoj knjizi tiskanoj u Senju 1507, a zatim sigurno opet tek u Belostenca i u Slavonca Reljkovića. Izvedenice su od obje osnove, premda brojnije od osnove na -er: kòsiteran, kòsiterov, kòsiterēnje, kòsiteritelj, kòsiteriti, kòsiteranjak, kòsiterka, kòsiternica, kòsiterac, Kòsiterović; izvedenice od osnove na -Sr-, odnosno od lika na -(a)r, karakteristične su za sjeverozapadne hrvatske krajeve, a

u novije doba za hrvatske pisce: kòsitren, kòsitrenje, kòsitritelj, kòsitriti, kòsitarnī; AR iz 16. i početka 17. st. (Š. Kožičić, B. Kašić) donosi i pridjev kositrn, ali on nije sasvim pouzdan. Višestoljetna tendencija ove posuđenice prema kategoriji imenica na -(a)r opravdava, bar u hrvatskoj standardnoj normi, lik kòsitar, gen. kòsitra.³⁰

kvádar - kváder - (srlat. quadrus; tal. quadro; njem. Quader) - novija posuđenica; uglavnom se upotrebljava kao matematički i građevinski termin; premda suvremeni rječnici donose oba lika, prednost bi u standardnoj normi trebalo dati liku kvádar prema izvornom latinskom liku.

màgistar - màgister - (lat. magister, -tri; njem. Magister) - potvrđeno od 18. st., i to u istog pisca nom. magister i gen. magistra (Obradović). I danas se u kosim padežima upotrebljava samo osnova na -Sr-, pa to svjedoči o pripadnosti te posuđenice kategoriji imenica na -(a)r.

oleàndar (i oleàndar) - oleànder - mediteranska biljka Nerium oleander (tal. oleandro; njem. Oleander) - prvi lik je u nominativu potvrđen tek u Stullijeju rječniku, ali gen. oleandra već u Hektorovića; potvrđen je i dijalekatski lik leondar³¹, koji pokazuje davnu odomaćenost te posuđenice u kategoriji imenica na -(a)r. Lik na -er podupire osim njemačkog i latinski znanstveni naziv, ali kosi oblici od toga lika su rijetki. Prednost bi trebalo dati prvome liku.

pijàstar - pijàster - istočnjački srebrni novac (tal. piastra; njem. Piaster) - prvi lik je prema tal. osnovi na -Sr-, drugi je izravno preuzet njem. lik. Kako prvi lik pokazuje veći stupanj odomaćenosti, prednost bi trebalo dati njemu. Iz starijeg razdoblja (Obradović, 18. st.) samo je jedna potvrda u ženskom rodu.

pùtar - pùter - maslac (njem. Butter) - prvi lik potvrđen je tek od 19. st., i to u Hrvatskoj; kajkavski je lik puter, gen. putra. Danas je to u Hrvatskoj riječ razgovornog jezika. U Srbiji više je u upotrebi lik pùter, koji se upotrebljava i u standardnom jeziku.

salamandar - salamander - (lat. salamandra < grč. salamandra; njem. Salamander) - u starije doba češći je lik salamandra, i to samo u hrvatskim izvorima; u m. r. potvrđen je tek u Jambrešićevu rječniku, u kajk. liku salamander; lik salamandar potvrđen je u Popovićevu rječniku. Kao i kod pijastar prednost treba dati liku na -(a)r.

šódar - šóder - šljunak (njem. Schotter) - riječ razgovornog jezika; u naš je jezik ušla preko dijalekatskog njem. lika Schoder, odnosno Schódr. U kajkavskim krajevima, pa i u Zagrebu, upotrebljava se lik šoder, gen. šodera i šodra; izvedenice: šódrati, šódrovati pokazuju odomaćenost prvog lika.

U ovu skupinu ide i nekoliko onomastika:

Júpitar - Júpiter - (lat. Juppiter i Jupiter, pored Juppiteris i Juppitris) - u starije doba, od 16. st., potvrđen je samo drugi lik s izvedenicom Jupiterov; prvi lik nalazi se tek u novijim priručnicima³², ali slijedi višestoljetnu tradiciju odomaćivanja latinskih posuđenica koje završavaju na -er u našoj kategoriji imenica na -(a)r. Prihvaćanje u tu kategoriju podupire i jedan od latinskih likova koji i u nominativu ima osnovu na -Sr- - Juppitris.

Kāfar (Zúlukafar) - Kāfer (Zúlukafer) - pripadnik južnoafričkog crnačkog naroda (njem. Kaffer) - riječ se rijetko upotrebljava, ponekad u prenesenom pogrđnom značenju. Klaić Kāfer upućuje na Kāfar, a Ristić-Kangrga ima natuknicu zúlukāfri, što ukazuje na pripadnost kategoriji na -(a)r.

Tībar - Tīber - rijeka u Italiji (lat. Thybris i Tiberis, -is) - u starijim izvorima nije potvrđeno; Pravópis iz 1960. dopušta oba lika. Prvi je lik zasnovan na prvom latinskom, drugi na drugom latinskom liku. Slijedeći tradiciju posuđivanja latinskih imenica - i onih s osnovom na -Sr- i onih sa završetkom -er u kategoriju na -(a)r, trebalo bi i u ovom kolebljivom paru prednost dati prvome liku.

Nekoliko germanizama iz razgovornog jezika (uglavnom na

kajkavskom području i u gradu Zagrebu) ušlo je i u novije rječnike u liku na -er, ali njihovi kosi padeži i izvedenice pokazuju ili pripadnost kategoriji imenica na -(a)r ili tendenciju uključivanja u nju. To su:

füter - podstava (njem. Futter) - gen. fütera i fütra, ali glagol je samo fütrati (njem. füttern).

gäter - rešetka (njem. Gatter) - uglavnom se čuje u pluralu gätri ili ž. r. gätre; izvedenica: gättrica.

gelènder - priručje, dohvatak (njem. Geländer) - gen. gelèndera i gelèndra.³³

kandeláber - ulični stup za električnu rasvjetu; prenes. razg. visok, mršav čovjek (njem. Kandelaber) - gen. kandelábra; u standardnom jeziku je samo kandelābar, -bra prema izvornom latinskom i francuskom liku.

Velika većina i tih kolebljivih primjera (izuzev imenicu cinóber, koja se u suvremenom jeziku upotrebljava samo u tom liku, i imenice éter u hrvatskoj standardnoj normi) pokazuje izrazitu tendenciju uključivanja u kategoriju na -(a)r. To vrijedi i za riječi standardnog jezika i za one koje su svojina samo razgovornog jezika (u standardnom se kvalificiraju kao barbarizmi). Svi internacionalizmi koji imaju latinsku ili grčku osnovu na -Sr- slijede staru jezičnu tendenciju uključivanja u kategoriju na -(a)r. Pridružuju im se one grčke i latinske posuđenice koje u nas, nakon prvotnog odbacivanja grčkog i latinskog završetka, završavaju na -er i koje se mogu identificirati s onim latinskim imenicama na -er kojima osnova svršava na -Sr- i koje su od najstarijih vremena ulazile u našu kategoriju na -(a)r. U tu kategoriju ulaze i oni germanizmi iz razgovornog jezika - uglavnom na hrvatskom jezičnom području - u kojima se strani nastavak -er identificira kao domaći kajkavski -(e)r = -(a)r. Stoga su upravo takve riječi na srpskoj strani ponešto običnije u liku na -er, gen. -era (npr. püter, pütera). Ali turcizmi kao starije i u narodnim govorima odomaćenije posuđenice i tamo uglavnom slijede stariju jezičnu tendenciju uključivanja u kategoriju imenica na -(a)r.

III. Ostale imenice sa završetkom -ar

Treću kategoriju imenica sa završetkom -ar čine one koje zadržavaju ar u čitavoj paradigmi. Kao i u prethodne dvije kategorije, i u ovoj je skupina posuđenica mnogo brojnija od imenica domaćeg podrijetla. Od domaćih u tu kategoriju ulaze samo one koje se danas ne mogu tumačiti kao tvorenice pomoću sufiksa -ār³⁴, što ne znači da to možda nekada nisu bile.

A. Domaće imenice sa završetkom -ar

Za takve imenice Maretić³⁵ kaže: "Nekim se riječima s nastavkom ār ne zna korijen: kōmār, kōtār, lopār." Danas nam je uglavnom jasan korijen, ali nam nije jasna motivacijska veza između njega i završetka (sufiksa) -ar. Neke od tih imenica su praslavenske, druge su samo hrvatskosrpske, često pokrajinski obilježene.

Od praslavenskih to su:

kōmār - komarac (R MH - MS navodi i značenje "obad") - dolazi i u drugim slavenskim jezicima, a kod nas potvrđeno u svim starijim rječnicima, u starijoj književnosti i u narodnim umotvorinama. Danas je običniji lik komārac. Skok tumači da je to -ār varijanta sufiksa -or u onomatopejama (npr. žamor, žagor i sl.). Brojne su izvedenice. Dolazi kao toponim: Komar i Komari (sela u Bosni) i prezime Komar.

kōtār (i kōtār, kōtar) - rječnici obično navode bar kao dvije natuknice, ali se i značenja i akcenti djelomično preklapaju. Npr. AR ima: 1. kōtār - "zemlje što su oko kakva grada ili sela i njemu pripadaju, pa i uopće od prilike što i župa, knežina. Uz to ima i drugo značenje: granica, međa. Ne zna se koje je značenje starije." - obilno potvrđeno od 14. st. - 2. kōtar - "kao plot oko stoga (sijena) za obranu od stada" - samo iz Vukova rječnika. - 3. kotar - "mjesto ograđeno pod zemljom za hranjenje povrća ili za prebivanje" - samo iz Belostenčeva rječnika. R MH - MS ima: kōtār i kōtār¹ - "1. ograda od pletena pruća ili granja radi čuvanja sijena i slame od stoke. - 2. pokr. koš,

košara." i kõtār² - "1. a. hist. administrativno-teritorijalna jedinica; zgrada u kojoj se nalazi uprava takve jedinice, srez. - b. administrativno-političko-teritorijalna organizacija samoupravljanja naroda i društveno-ekonomska zajednica općina i stanovnika na tom području SFR Jugoslavije. - 2.a. dio naseljenog mjesta, četvrt, kvart grada. - b. ograda, obor za stoku." Skok s.v. -ār² pod 2. kaže za kõtār da je avarska riječ; s.v. kõt¹ izvodi kõtār iz te prasl. osnove, ali uključuje ovamo i kõtār u značenju "territorium, međa, kraj, srez"; s.v. hātār (koje bi moglo biti već prasl. posuđenica) kaže da razlika između hātār i kõtār nije toliko semantička koliko teritorijalna, a obje imenice važni su izrazi stare kulture pletera. Iz dosta zamršenog i isprepletenog tumačenja i izvođenja veza čini se da likove kõtār, kõtār i kõtār ipak treba svesti na zajednički praslavenski (indoevropski) korijen, a hātār smo vjerojatno preuzeli od Mađara, kod kojih je to opet slavenska posuđenica. Izvedenice su brojne, a dolazi i kao toponim na više mjesta u Hrvatskoj, u sg. i pl.

lòpār - okrugla ravna drvena lopata i ono što nalikuje na nju, tako i naziv za vrstu ribe (bucov) i biljke (kozlac) (od korijena koji je u lòpata) - potvrđeno od 16. st. Dolazi i kao toponim: Lopar (selo na Rabu), Lopari (planina u Bosni).

rātār - orač, zemljoradnik - potvrđeno, vrlo sporadično, od 16. st. Maretić³⁶ tu riječ tumači kao jedinu izvedenicu sufiksom (nastavkom) tār, a Skok (s.v. òrati) zamjenom dočetka -aj u rataj (što je sveslavenska i praslavenska radna imenica) s -ār. U pl. Ratari naziv više mjesta u Srbiji.

šëvār - 1. trska, rogoz, šaš, sita; 2. grm, šiprag, džbun; 3. ptica pjevica što živi u šëvarju - u prvom značenju imaju poljski i ukrajinski s u u osnovi; rumunjski ima şovar, şuvar; u češkom je šachor "sita" od stvnjem. sahar. Skok pretpostavlja da je u pitanju možda vrlo stari germanizam. U nas potvrđeno od 17. st. na dosta širokom prostoru. Drugo značenje potvrđeno je tek od 19. st. u srpskih pisaca.

Treće dolazi samo u S. Brusine (i iz njega u Hirtza i AR), te je očito knjiški naziv (isto je ševarić, ševarika, ševarka, ševaruša). Dolazi kao toponim u Srbiji i Bosni.

tòkār - obrtnik koji od drveta ili slične građe reže razne sitne predmete, strugar; vrsta insekta - AR dovodi u vezu s imenicom tok u značenju "spremnica za stvari", ali će prije biti od 5. tok - "udarac po čemu, koji se čuje", i kaže da se govori u svim našim krajevima, ali najranija mu je potvrda (i za izvedenice) tek iz Stullijeva rječnika, koji ga ima uz napomenu da je iz ruskog. Uz glagol tokáriti AR isto ima napomenu "govori se općenito". Skok (s.v. těci) ima za točiti pod 2. značenje "brusiti", ali ne navodi odakle. Riječ dolazi u ruskom i poljskom. U nas je toliko obična i proširena da se ne bi reklo da je uzeta iz ruskog, a s druge strane čudi nedostatak starijih potvrda.

tòvar - teret, breme; magarac; vrsta ribe - AR misli da je turcizam, a Skok kaže da je u značenju merx i onus (ono čime se trguje, blago; teret, breme) sveslavenska i praslavenska riječ, a kod nas: "1. (prvobitno) teret na sedlu konja ili magarca, 2. teret uopće, 3. (tovar) magarac, osao", a zatim prijenosom značenja i vrsta morske ribe. Ima i varijanta na -or (okolica Senja, Habelić, Belostenec). Izvedenice su brojne.

Drugu podskupinu domaćih imenica na -ar čine imenice najrazličitijih značenja, karakteristične samo za hrvatskosrpsko jezično područje. To su:

bùčvār - bukvik, bukova šuma - donosi Ristić-Kangrgin rječnik i R SANU.

čèčvār - zakržljalo drvo na hridi; šibljak, šiprag, čestar (isto i čèčār, čèčēr) - u prvom značenju u AR iz Srbije u 19. st., u drugom R MH - MS. Skok (s.v. čéčati "čučnuvši paziti") izvodi iz korijena koji je u čučati pomoću rijetkog sufiksa -var (čèčār je izravna izvedenica od glagola čéčati).

čepètār - kukac Nemonyx Redt. - potvrđeno u AR iz Schlossera.

Skok ima čepa za "krpelj", ali ne vidi se u kakvoj su međusobnoj vezi iako je korijen očito isti.

klukučār - vrsta žutog poljskog cvijeća, *Centaurea salonitana* - potvrđeno samo u srpskim rječnicima: Bakotićevu, Ristić-Kangrginu i R SANU, koji ima i glagol klūktati sa značenjem pod 2. "razvijati se, bujati", potvrđenim iz Crmnice. Tvorbena veza očito postoji, ali nije jasna.

kolòbār (i kòlobār) - krug, kolut; u pl. podočnjaci; svjetlaci; kolutovi dima, vode i sl. - Skok (s.v. kòlo) kaže da je od nejasne osnove kolob- i sufiksa -ār, te s umetanjem m ispred labijala: kolombar, kolumbar. Kod nas potvrđeno od 16. st., ali samo u rječnicima. Izvedenice: kolobarac, kolobaran, kolobàrčić, kolobarić, kolobàrić, kolobariti. Dolazi i u slovenskom. Možda ipak treba pomišljati na posuđivanje iz lat. columbar ili columbarium kad znači vrstu okova (usp. columbar u Belostenčevu rječniku).

kotlòvār - kotlokrp - novija riječ (nema je AR ni Skok); složenica s glagolskom osnovom var- (od vāriti)³⁷.

lègnār - ptica leganj, *Caprimulgus europaeus* L. - potvrđeno iz Lukovdola u Gorskom kotaru (Hirtz, Skok), a od rječnika u Benešićevu. Ostali nazivi: legar, jegar, legalj, jegalj, legan, legen, legenj, legin, leglin, liganj, lijegavac, poleguša, polegaljka, prileguša i sl. Očito je izvedenica od korijena leg- (u leći, legnuti), možda sufikslna tvorba od prezentske osnove legn- + -ār.

lūpār (i lūpār) - školjka priljepak, *Patella vulgaris*; rak *Lepas anatifera* - potvrđeno od 16. st. u Dubrovniku i južnom primorju, gdje se kaže da se ide "brat ili lupit lupare"; od starijih rječnika u Mikaljinu. Od osnove koja je u lub (varijanta lup), što znači "kora, lupina; lubanja" i sl., i sufiksa -ār (Skok s.v. lūb), ali je značenje osnove danas neprozirno, te je riječ teško uzeti kao izvedenicu od lup. Postoje i varijante bez dužine: lūpar, lòmpar, lūmpar. AR za lompar ima značenje "njakva riba", ali Skok (s.v. lompar) kaže da je to značenje vjerojatno

krivo, otprilike naznačeno. Međutim, Belostenec u hrvatskom dijelu rječnika ima "lupar riba morska". Danas taj naziv za ribu nije potvrđen, ali asocijacija na temelju sličnosti s nečim može se vezati uz razne životinje, i ne samo njih.

mòčār, f. - mokrina, vlaga, vlažno vrijeme; močvara - u prvom značenju u Vuka, u drugom u R MS. Uz mòčvār jedina višesložna imenica ženskog roda sa završetkom -ar. Skok s.v. mòkar tumači kao tvorenicu od korijena mok- i sufiksa -êr6. U pl. Močari dolazi kao top. u Slavoniji u 17. st. i od toga prez. Močarac.

mòčvār, f. - isto što mòčār - u prvom značenju u Belostenčevu i Jambrešićevu rječniku, u Slavonca J.S. Reljkovića i u Lici; u drugome R MS. Skok (s.v. mòkar) kaže da je nejasna tvorba i da je -va- možda prema lokva.

mùhār - 1. biljka iz roda Panicum L. (Setaria P.B.), proso; 2. prašina što se nakupi u sobi - u prvom značenju ima i u rus. mohar, slovač. muchar. Prema Skoku (s.v. mùhār) Mađari su posudili mohar (odakle opet mi imamo mòhar), a Rumunji mohor. AR kaže da je kao ime biljkama "tamna postanja", ali da može biti u nekoj vezi s muha. Skok je ne tumači. Drugo značenje, potvrđeno u Prčanju (Crnogorsko primorje) u dijalekatskom liku mùgār, Skok navodi s.v. mùha, ali ga također ne tumači. Možda je nastalo asocijacijom po sličnosti da prašina padne kao što muhe legnu na stvari. Usp. za slično značenje i pùhār. Muhar kao zool. naziv (za pticu i kukca koji se hrane muhama) jasna je izvedenica sufiksom -ār. To vjerojatno vrijedi i za prezime (potvrđeno u Lici u liku Muvar).

pènjičār - ptica puzavac, *Certhia familiaris* - potvrđeno u Lukovdolu u Gorskom kotaru (AR) i u Bakru ("jer se uz drvo penje i pripinje" - Hirtz). Od osnove koja je u penjati, možda sufiksom -ičar. Usp. peničar među najstarijim posudenicama ove kategorije.

přcvār (i přčvār) - prost kuhar - novija riječ, nema je AR ni

Skok, premda AR ima prcváriti "peći i kuhati u prezirnom smislu", prcvārnica, prčvarnica (isto što pecvara, pecvarnica, tj. "prosta krčma u kojoj se peče i vari"); riječ ipak nedovoljno jasna u prvome dijelu, a u drugom složena je s glagolskom osnovom var- kao i kotlòvār.

prevùčār - neka morska riba - donosi Vukov rječnik (iz Dubrovnika) i iz njega AR i R MS. Nije jasna tvorba; možda od korijena koji je u vući.

přnār - zimzeleni hrast, *Quercus ilex* - samo u Benešićevu rječniku i u Simonovićevu "Botaničkom rečniku".

pūhār - puhanje vjetra; pepeo od izgorjelog duhana - prvo značenje donosi AR (iz Dalmacije, 19. st.), drugo R MS. U drugom značenju uglavnom se podudara s pūhor (u R MS: - "1. pepeo /obično od duvana/; 2. fini prašak na krilima leptira." - u Bakotića: "pepeo od izgorele hartije ili slame", a u Skoka /s.v. pūhati/ prema Vuku: "pepeo koji u vis suklja"). AR s.v. 2. puh ima značenja: "a) puhanje, puhanje vjetra, vjetar, vjetrić, lahor" (koje se podudara s prvim značenjem u pūhār) i "b) pepeo" (u Marulića, Barakovića, J.S. Reljkovića), a s.v. 3. puh: "a) pūh, što se može otpuhati, pušak. ... - b) prah, prašina." - Sva su ta značenja usko povezana, te bi se moglo raditi o dodavanju sufiksa -ār na osnovu pojačavanja radi, ali ne treba smetnuti s uma ni vezu sa završetkom -or (usp. npr. vīhār i vīhor, vīhōr pored vīhar, vīhra; usp. i mūhār).

1. šēstār - dvokraka sprava za crtanje kruga - obično se izvodi iz tal. seste. U tom bi slučaju bila strana osnova proširena domaćim sufiksom. Međutim, mogla bi se i naša riječ (kao i talijanska) izvoditi iz broja šēst (razmak među krakovima šestara je šesti dio kruga). Kod nas je riječ potvrđena od 17. st., iako ne obilno (Mikalja, Baraković, J.S. Reljković, Vuk, Slavonija, Srijem). Vuk u svom rječniku kaže da je tu riječ prvi put čuo u Tršiću od ljudi koji prave burad i daje opis njihova primitivnog šestara. A u Tršiću očito nije bilo talijanskog utjecaja. U Vuka

ima i glagol šestati uz napomenu: "Pripovijeda se da su ljudi, kad su prvo bure gradili pa nijesu znali kako će ga zadniti, došli k premudrome Solomunu te ga pitali šta će činiti, a on raskrečivši kažiput i srednji prst načini od njih kao šestar, pa naslonivši kažiput na nešto okrene njima kao šestarom govoreći: 'Dosta je šestao dok je ošestao.' Po tome se ljudi dosjete te načine šestar pa njime prema veličini bureta izmjere dno i zadne bure." Po tome bi zapravo šestār imao biti izvedenica od glagola šestati i sufiksa -ār. Međutim, kako glagol nije u općoj upotrebi, teško možemo imenicu uzimati kao tvorenicu, a ni akcenatski se ne podudaraju. Isto je i šestilo, šestāk, što također upućuje na našu tvorbu od šest. U Vetranića je u istom značenju potvrđeno i šest (prema AR s.v.

3. šest je m. r. premda se iz primjera rod ne razabire). AR s.v. 2. šestar ima značenje "polumjer, radius" iz Šuleka (i jedan nesiguran primjer iz Tekelije), što bi mogao biti prijenos značenja.

2. šestār (i šestār) - 1. dio šume određen za sječu; 2. gusta šuma, česta, čestar; 3. dvogodišnje ili višegodišnje svinjče - prvo značenje donosi Vuk (i iz njega AR, iz Fruške gore - šezdeseti dio šume, "što je određeno za jednu godinu da se siječe"); u osnovi je šest-. Drugo je značenje potvrđeno u Srbiji (šapčanin), a riječ je mogla nastati i glasovnom promjenom od čestār. U trećem značenju riječ je potvrđena u Istri i ono je neprozirno (možda se može dovesti u vezu s pridjevom šestan "pristao, uredan", koji se izvodi od imenice šest od tal. sesto³⁸).

ūdomār - ptica kovač, Alcedo ispida L. (boravi na plitkim mjestima uz vodu) - potvrde su iz stručne literature 19. st. (Hirtz), a od rječnika dolazi u Benešićevu. Riječ nije jasna, premda bi drugi dio mogla biti glagolska osnova koja je u māriti (kao -var od vāriti u kotlovar). Usp. vōdomār ovdje.

vihār (i vihār) - isto što vihar, vihra - AR s. v. 2. vihār tumači da je postalo u krajevima gdje h > j, te je u kosim

padežima radi lakšega izgovora između j i r umetnuto a, a otuda su ti likovi prodrli i tamo gdje se h zadržalo. Potvrđeno od 18. st. u štokavskim krajevima. Dolazi i u likovima vihör i vihor. Usp. pühār ovdje.

vòdomār - 1. isto što údomār; 2. vrsta kornjaša, Hydrobius - oboje potvrđeno samo u stručnoj zool. literaturi 19. st. (Hirtz, Schlosser) i odatle u nekim novijim rječnicima (Benešić, R MS). Riječ je složenica s glagolskom osnovom mar- (od máriti), vjerojatno nastala tek u 19. st.

vodovar - izvor, vrelo - potvrda samo iz Stullijeva rječnika, ali za prezime čak iz 12. i 13. st. (Trogir, Zadar). Složenica je s glagolskom osnovom var- (od váriti).

vòluhār - vrsta glodavca, voluharica - dolazi samo u Benešićevu rječniku, ali se od te riječi izvodi stručni termin voluharica. Riječ nije jasna. Drugo je volùjār (bot.), što je izvedenica od pridjeva vòlujI. Možda je vòluhār naprosto knjiška tvorba 19. st. prema volujar, kojemu tvorba nije bila jasna, te se mislilo da je u njemu j < h. Isti nazivi za biljke i životinje i inače su u upotrebi, samo što je obično svakome od njih motivacija drugačija.

Za nekoliko imenica ove kategorije nisam uopće uspjela utvrditi podrijetlo:

lòtār - vrsta kukca tvrdokrilca, Trimium - dolazi u Benešićevu rječniku i R MS (i iz njih R SANU). Ima ga u 19. st. i Schlosser, naravno bez akcenta. Možda je riječ nastala prijenosom značenja od lòtar, lòtra, što je u mađ. látor, pa odatle možda u Slavoniji dužina koju bilježi Benešić³⁹, a iz njega i ostali rječnici. Možda je u pitanju i neki asocijativni prijenos značenja od radne imenice lòtār prema lòtati.

skòrdār - vrsta hladne supe, napravljene od vode, ulja, kruha, soli i paprike - samo u Bakotićevu i Ristić-Kangrginu rječniku, dakle sa srpskog jezičnog područja.

tàntār - u izrazu u tantar "uprazno, uludo" - u AR samo iz Po-

povičeva rječnika. Vuk (iz Srijema) ima u tårtanj. Radi se o metatezi i vjerojatno je Vukov lik primaran, ali nije jasno odakle je.

Osim imenice tòvar (i kòtar) sve te imenice imaju dužinu na završetku -ar, kao i sufiks -ār, pa i to ukazuje na blisku vezu tih dvaju završetaka. Neke od tih imenica sigurno su tvorene sufiksom -ār, samo što je danas zatrta motivacija koja je dovela do te tvorbe, kao što i u suvremenom jeziku ima tvorenica na -ār kojima je u većini značenja motivacija jasna, ali u nekom od značenja ne možemo provesti tvorbenu analizu, vjerojatno prije stoga što nam nedostaje poznavanje konkretnih činjenica o imenovanom predmetu nego što tvorbena motivacija ne bi postojala. Tako npr. kònčār kao naziv za hrast lužnjak (*Quercus filipendula* u AR, *Quercus robur* u R SANU), màgaričār kao naziv za hrast medunac (*Quercus lanuginosa*), šišķār za vrstu opanaka (R MS navodi kao pokrajinsku riječ), šušņjar "nekakva bolest u goveda" (AR s.v. 3. šušņjar - potvrđeno iz 18. i 19. st.), zvjèzdār kao naziv za slatkovodnu ribu jesetru pastrugu, *Acipenser stellatus* Pall. (R MS navodi kao pokrajinsku riječ, a Hirtz⁴⁰ spominje mišljenja Brusine i Medića prema kojima bi taj naziv bio kalk prema njemačkom ili mađarskom nazivu; isto bi tako mogao biti i prijevod latinskog naziva. Ukoliko se radi o narodnoj riječi, mora da postoji neka dosta očita asocijativna veza sa zvijezdama.)

B. Posuđenice sa završetkom -ar

U posuđenica ove kategorije završetak -ar po podrijetlu je ili završetak ili dio završetka izvorne strane riječi, ili je strani završetak samoglasnik + r zamijenjen u procesu odomaćivanja s -ar. Mnoge od tih imenica imaju dužinu na završnom slogu, te se, premda nisu tvorenice, identificiraju s našom veoma brojnom kategorijom imenica tvorenih sufiksom -ār, kojem je temeljno značenje oznaka vršitelja radnje, ali se njime tvore i ostale imenice muškoga roda. Te su posuđenice vrlo brojne, a ulaze u jezik od najstarijih vremena do naših dana. Označavaju ili mušku osobu (najčešće vršitelja radnje) ili druge predmete

i pojmove muškoga roda. Završetak -ar često potječe od latinskih ili nekih drugih sufikasa s određenim značenjem (npr. lat. -arius za vršitelja radnje, -arium za knjige, zbornike i sl., njem. -er za vršitelja radnje), ali imenice koje njime završavaju u našem jeziku nisu motivirane, te ih moramo uzeti kao gotove posuđenice sa završetkom -ar. Među njima ima vrlo starih, sa znatnim glasovnim izmjenama prema negdašnjim glasovnim zakonima našega jezika, i novijih, uglavnom iz pojmovlja civilizacijske i kulturne nadgradnje, koji su nezaobilazna sastavnica standardnog jezika, a preuzimaju se samo uz neophodna prilagođavanja našem fonološkom sustavu. Ako se među tim novijima i nađu neke s većim glasovnim izmjenama, obično su to one za pojmovlje iz svakodnevnog života i uglavnom su dijalekatski obojene.

S obzirom na vrijeme posuđivanja vrijedi podjela navedena u drugome poglavlju ovoga rada. Međutim, s obzirom na relativnost povijesnojezičnih podataka kojima raspoložemo, nije uvijek lako reći ni kada ni odakle su došle pojedine posuđenice, pogotovo one koje žive samo u dijalektima.

1. Najstarije posuđenice na -ar

Najstarije posuđenice ove kategorije pokazuju izrazito stare jezične promjene, premda se vrijeme njihove potvrđenosti ne razlikuje bitno od onih iz drugog razdoblja posuđivanja. Među njih mogu se ubrojiti:

bòljār (i bòjār) - vlastelin; ugledan i imućan čovjek (avar., istočnoslavenska i južnoslavenska posuđenica, koja se u hrvatskom ili srpskom i bugarskom jeziku ukrstila s domaćim pridjevom bolji) - potvrđeno već u crsl. spomenicima u odomaćenom liku boljarinĕ, a tako dolazi i u srpskim spomenicima od 13. st. i u hrvatskima od 15. st. (uglavnom u onima u kojima ima crsl. utjecaja). Lik bòljār (bòjār) u nas je analoški sg. prema pl. boljari od boljarin, koji se javlja tek u rječnicima 18. st. (Bella, Stulli); Vuk ima samo bòljār. Drugo značenje potvrđeno je tek od 18. st. Izvedenice bòljārka, bòljārkinja, bòljārskī potvrđene su tek u Vuka. U Srbiji postoji selo Boljári.

Danas se riječ upotrebljava kao historijski termin za označavanje ruskih i rumunjskih feudalnih zemljoposjednika.

čàhar - šećer (lat. saccharum < grč. sákharon; c se javlja zbog ukrštanja s germ. ili tal. oblicima) - potvrđeno samo u rječnicima Belostenčevu i Bellinu; u ž. r. cahara u Mikaljinu.

česar (i čēsār) - car (od lat. imena Caesar; smatra se novijom posuđenicom od car⁴¹) - taj je lik obilno potvrđen samo u hrvatskim izvorima (i s izgovornom varijantom česar prema tal.), s čitavim nizom izvedenica: česarstvo, česarstvovati, cesarati, česarev (14. st.), česarica, Cesàrica (selo u Hrvatskoj u 16. st.), česarov, česarovac, česarovanje, česarovati, česarski, česarstvo i dr. Lik česar prema grč. izgovoru potvrđen je s izvedenicama u srpskim izvorima od 14. st.

čincār (i čīncār) - Aromun; prenes. trgovac na malo, škrtica (od dakorum. cinci < lat. quique + lat. -arius) - tvorba je vrlo stara, premda je najstarija potvrda tek iz 18. st. (Blagojević), a od rječnika nalazi se tek u Vukovu, koji donosi i niz izvedenica: čincarčād, čincārče, čincārev, cincàrija, čincarin, cincáriti, čincārka, čincārov, čincārski, dolazi i kao prezime u narodnoj pjesmi; Čincārević (prez. u Srbiji u 19. st.).

dīnār (i dīnār) - (lat. denarius, grč. denárion, perz. dinar) - riječ obilno potvrđena u hrvatskim i srpskim izvorima od 14. st.; izvedenice: dinàric, dīnarnik (16. st.), dinàrić (18. st.); lik denàrić (biljka pijetlova kresta) potvrđen tek u 19. st.

dīrkmār - kvaka, kuka (dalmrom. ostatak od vlat. *traginarium) - potvrđeno u hrvatskim rječnicima od 16. st. (Vrančić, Mikalja, Belostenec, Voltiggi).

gūsār - (srlat. cursarius) - potvrđeno od 13. st. u hrvatskim izvorima, s nizom izvedenica: gusārēnje, gūsārev, gusarevati, gusàrica, gusarin, gusàrina, gusarište, gusarištvo, gusàriti, gusàrljiv, gūsārov, gusarovanje, gusarovati,

gūsārstvo, gūsārskī i dr.; u liku husar (crsl. husar6), s izvedenicama, u srpskim spomenicima od 13. st.

līnār - ptica konopljarka, *Carduelis cannabina* L. (lat. linarius "lanar, platnar") - riječ je očito stara, premda potvrđena tek u Bellinu i Stullijevu rječniku i u zool. literaturi 19. st. Ostali narodni nazivi za tu pticu izvedeni su iz osnove koja je u konoplja.

mešetār - (srlat. messetus, mlet. messeta, messeto < ngrč. mesī-tēs) - riječ je očito romanski leksički ostatak, tvoren lat. sufiksom -arius; kako nema potvrda starijih od 19. st., AR pretpostavlja slovensko posredništvo; izvedenice: mešetárov, mešetārskī, mešetārīti, mešetārīna.

mēžnār (i mēžnjār) - crkvenjak, zvonar (stvnjem. mesināri; njem. Messner) - posuđenica pokazuje vrlo staru jezičnu pojavu i > 6, koji palatalizira s; potvrđeno samo iz hrvatskih krajeva, i to prvi lik u kajkavskima, drugi u Lici i Dalmaciji; najstarija je potvrda top. Mežnarovo (selo u Pokuplju) iz 17. st., a onda tek iz 19. st. mēžnjār, mēžnjārica, mežnjārija iz Like.

mitar - u ptica mužjak koji se mitari, tj. mijenja perje (< vlat. mūtarius) - promjena ū > y > i ukazuje na starinu posudbe. Prema Skoku (s.v. muntati se) od imenice se izvodi denominal mitārīti se, potvrđen u rječnicima Mikaljinu, Belostenčevu, Bellinu, Stullijevu, Voltiggijevu i Vukovu (uz napomenu da se govori u Dubrovniku), koji je danas stručni zool. termin; glagolska imenica mitārēnje potvrđena je u Belostenčevu, Bellinu i Vukovu rječniku, a izvedenica mitarište u Stullijevu. Međutim, imenica mitar, potvrđena u starijoj hrvatskoj književnosti, kao odrednica uz sokol, očito ima neko drugo, danas neprozirno značenje: "Na ruci jim stahu sokoli mitari" (Marulić), "Moj sivi sokole, mitaru prilijepi" (Vetranić), "Sokol ... mitar u gori planinskoj" (Baraković).

mōrnār (i mīnār) - (lat. marinarius) - potvrde su od početka 16. st., ali posuđenica je očito znatno starija, na što ukazu-

je kako zamjena stranog -ar- našim samoglasnim -r- u drugom liku, tako i ukrštanje s našom imenicom more u prvomu. Izvedenice mornáriti, mörnārskī, mrnārica, mrnārskī potvrđene su od 16. st., ostale tek od 18. st.

òltar - (lat. altare) - jedna od najstarijih posuđenica; dolazi u svim slavenskim jezicima (crsl. olòtarǫ); obilno potvrđena od 15. st.; izvedenice: òltāran, oltárev, oltaric, oltàrić, oltarnik, òltārskī.

òmār - zimzelena šuma; gaj, dubrava - Skok dovodi u vezu s moli-ka, omorika i pretpostavlja balkansko predrimsko ilirsko-tračko podrijetlo (u bug. ima morika), te kaže da je riječ samo hrvatskosrpska, i to štokavska; potvrđena je u Kačića, u Crnoj Gori i u S. Novakovića. Kao naziv sela javlja se u Srbiji, ali i u nekadašnjoj modruško-riječkoj županiji u Hrvatskoj (a i tamo su ga mogli donijeti doseljenici Srbi).

òrmār - (lat. armarium, tal. armario) - promjena a > o ukazuje na veliku starinu posuđivanja iako je riječ potvrđena tek od 16. st., i to samo u hrvatskim izvorima; izvedenice: ormaric (Belostenec), ormàrić (19. st.).

òštār - (riječ je romanska; pretpostavlja se u osnovi lat. *hospitarius⁴²) - potvrđeno samo u čakavskim, a izvedenice i u kajkavskim izvorima od 16. st. naovamo; izvedenice: oštārica (19. st. - Istra), Oštarić (prez. u Hrvatskoj, 16. st.), oštarija (od 16. st.), oštarijaš (Belostenec, okolica Zagreba), Oštarije (top. u Lici).

pèhār (i pèhār) - vrč (stvnjem. pehhari < vulglat. bicarium; njem. Becher) - vrlo stara posuđenica; dolazi već u crsl. (u liku peharǫ i paharǫ, s izvedenicama peharnikǫ i paharnikǫ); obilno potvrđeno od 15. st. s nizom izvedenica.

peničar - ptica grmuša, rod Sylvia Scop. - očito naša tvorba od penica, što Skok (s.v. fink) izvodi od dalmrom. onomatopejskog korijena pinc-, koji s našim sufiksima daje pinjac, pinčica i sl., a taj se onomatopejski korijen ukršta s našim pèti u penica, pinica, penica. Riječ peničar potvr-

đena je u Škrljevu i Bakru u Hrvatskom primorju, a na raznim drugim područjima ista se ptica zove: penčica, penica, pinica, pjenica, pjenčica i sl. Drugo je pènjičār među domaćim riječima ove kategorije.

piljār - trgovac na malo (etimologija nije jasna; Skok pretpostavlja u osnovi rom. follarius bizantskog podrijetla, što bi upućivalo na to da je posuđenica vrlo stara) - potvrde su, kao i za izvedenice piljārēnje, piljārīca, piljārīna, piljārīti, tek iz Vukova rječnika.

rōmār (i rūmār) - hodočasnik u Rim (Skok /s.v. Rim/ pretpostavlja nepotvrđeno lat. *romarius) - dolazi u kajkavskim govorima i u slovenskom. Premda nema starijih potvrda (najstarije su iz hrvatskih narodnih pjesama zapisanih u 19. st.), čini se da je vrlo stara posuđenica. Izvedenice: rōmarīca, rōmārskī, rōmati, rōmānje, romārīti.

Uglavnom su sve to riječi iz živog narodnog govora, što potvrđuje njihova tvorbena plodnost s velikom porodicom izvedenica. Neke su od njih i svojina suvremenog hrvatskog ili srpskog standardnog jezika (člncār, dīnār, gūsār, mešetār, mōrnār, đl-tār, ōrmār, piljār), čēsār i pēhār su stilski obilježene, bōljār je zastarjela, osim u historijskoj terminološkoj upotrebi, a ostale su pokrajinske.

2. Posuđenice na -ar srednjeg razdoblja

Druga skupina posuđenica na -ar (gen. -ara) - onih usvojenih do kraja 18. stoljeća - obuhvaća s jedne strane posuđenice iz jezika susjednih naroda za pojmovlje s područja svakodnevnog života, a s druge strane latinizme i grecizme kao posuđenice uglavnom kulturne nadgradnje. Ova druga podskupina, budući da je najčešće iz leksičkog inventara učenih ljudi, pokazuje već u ovom razdoblju minimalne jezične promjene u odnosu na riječi jezika izvornika i na nju se izravno nadovezuju internacionalizmi trećeg razdoblja. Prva podskupina svojina je živih narodnih govora pojedinih područja, te je podložnija promjenama u okviru domaćeg jezičnog sustava, odnosno onima izazvanima nedovoljnim

poznavanjem jezika izvornika. Stoga je uglavnom dijalekatski obilježena. Kako za dijalekatski materijal najčešće nemamo potvrda starijih od 19. st., u ovoj ćemo podskupini obraditi sve posuđenice te vrste, bez obzira na to što su neke potvrđene tek iz novijeg vremena. U prvoj podskupini uz germanizme najbrojniji su turcizmi, dok su romanizmi i mađarizmi slabije zastupljeni.

a. Posuđenice s područja svakodnevnog života

b) Germanizmi

Najstariji germanizmi ove skupine potvrđeni su u zagrebačkim ispravama 14-15. stoljeća i označuju obrtnička zanimanja. Premda bi po jezičnim crtama mogli ići i u prethodno razdoblje, vjerojatno nisu k nama došli prije 12. stoljeća, kada se Zagreb počeo razvijati kao gradsko središte u koje su se slijevali obrtnici raznih narodnosti.

bognar (i pugnar) - onaj koji pravi lukove (stvnjem. bogenaere, pogner; njem. Bogner) - oba lika potvrđena u zagrebačkoj ispravi iz 14. st. uz domaći naziv lukar.

cegar - kazaljka na satu (stvnjem. zeigari; njem. Zeiger) - potvrđeno samo u kajkavskim rječnicima - Belostenčevu (cégar - u hrvatsko-latinskom dijelu s oznakom D. /≠ dalmatice/; u latinsko-hrvatskom bez te oznake i s gen. cegara) i u Jambrešićevu. U suvremenom razgovornom jeziku upotrebljava se novija posuđenica iz njem. cäjger.

drakslar - strugar, tokar (njem. Drechsler) - potvrđeno u Belostenčevu rječniku; krajem 19. st. u Rijeci potvrđen lik drašljär.

feljčär - vojni liječnik (njem. Feldscher) - potvrđeno tek početkom ovog stoljeća u Lici; u 18. st. u Slavoniji potvrđen lik felčer, u Vojvodini felčer i velčer. U Klaića fëlčer.

firar - vodnik, podnarednik u austrougarskoj vojsci (od njem. Zugführer) - potvrđeno početkom ovog stoljeća u Prigorju; u 17. st. u Senju potvrđen lik firer.

flegar - nadstojnik, vlasteoski službenik (njem. Pfleger) - potvrđeno u frankopanskoj ispravi iz Novigrada 1663; izvedenica flegarija u Bosiljevu u 17. st.; dolazi i kao prezime.

hähār - krvnik (stvnjem. hahaere, preko južnonjem. Haher) - potvrđeno od 16. st. u sjevernih čakavaca i kajkavaca; postoji i niz izvedenica, potvrđenih uglavnom iz kajkavskih rječnika: haharica, haharija, haharina, hahariti, hahar-nica, haharov, haharski, haharstvo.

jagar - lovac (njem. Jäger) - potvrđeno u sjevernim krajevima od 18. st.; izvedenica: jagarski. Krajem 19. st. potvrđena je u Istri imenica jaga "lov", ali ne znam da li je dovoljno raširena i poznata i u krajevima gdje se obično govori jagar, da bi se jagar mogao tretirati kao tvorenica pomoću sufiksa -ār. Dolazi i kao prezime.

klām̄fār - limar (kssrvnjem. klampfer; njem. Klempner) - potvrđeno u Zagrebu 1495. i u Belostenčevu rječniku; u liku klam-par potvrđeno u 19. st. u Lici, klanfar u Šuleka; Klaić ima samo klāmfer i klōmfer (ovaj iz južnonjem. Klämpfer), a u Srbiji je potvrđen i lik glanfer.⁴³

krājcar - sitan novac (njem. Kreutzer) - potvrđeno od 18. st. na kajkavskom i štokavskom području; dolazi i u liku krāj-cara, također od 18. st.

lajhar - varalica (srvnjem. leicher) - potvrđeno u Stullijevu rječniku (iz Habelića), kao i izvedenica lajhariti. Riječ lajhar može se tumačiti i kao tvorenica od lajha, lajhati (< leichen), ali te su riječi potvrđene samo u glagoljskom Kolunićevu zborniku (15. st.), te nije sigurno da li je između njih i lajhar postojao vremensko-prostorni kontinuitet (15-17. st. - kajkavsko-čakavsko područje).

òbrstār - pukovnik (njem. Oberster) - potvrđeno od 1700. g.; dolazi i u Stullijevu rječniku; izvedenice: òbrstarica, òbrstarija, òbrstārskī, òbrstarstvo; dolazi i u likovima òbrstar, òberštar, òbrštar, òberster, òberšter, òbršter.

pětljār - prosjak (njem. Bettler) - potvrđeno od početka 16. st. na sjevernočakavsko-kajkavskom području; dolazi i u liku pekljar (Žumberak) i petljer (Istra); izvedenice: pětljārica, petljārija, petljāriti, pětljārski, petljarstvo, potvrđene uglavnom u rječnicima Belostenčevu, Jambrešićevu i Stullijevu, petljārisati u 19. st. u Lici.

rihtar (i lihtar) - sudac, općinski glavlar (stvnjem. rihtari; srvnjem. rihtaere; njem. Richter) - prvi lik potvrđen od 15. st. u Pokuplju i Prigorju, drugi u 16. st. u Međimurju, ali već u 14. st. dolazi prezime Rihtarević na Krku, Rihtarić u 17. st. u Jastrebarskom. Schneeweis navodi iz Varaždina već 1209. latinizirani lik rihtardus⁴⁴. U Vepri-načkom statutu 1507. potvrđena je imenica rihta "sud" (od njem. Gericht), pa bi se rihtar mogao uzeti i kao tvorenica na -ār, ali danas je motivacija svakako izgubljena. Usp. jagar ovdje.

šafar - upravitelj, dvornik, čuvar (srvnjem. schaafaere) - u općem značenju potvrđeno tek u 16. st. te u rječnicima Habdelićevu, Belostenčevu i Vitezovićevu, ali kao prezime dolazi već u 14. i 15. st. U istom značenju dolazi i u poljskom: szafarz. Izvedenice: šafarenje, šafariti, šafarstvo (Pergošić), šafarić (prez. u okolici Križevaca, 17. st.), šafari (selo u Gorskom kotaru, 19. st.).

šnicar - rezbar, kipar (njem. Schnitzer) - potvrđeno u Zagrebu 1506.

šnidar (i žnidar) - krojač (stvnjem. snīdaere) - oba lika potvrđena u Zagrebu 14-16. st.; u sjeverozapadnoj Hrvatskoj potvrđena prezimena šnidarčić, šnidarić, šnidaršić; likovi žnidar, žnidarica i prezimena žnidarčić, žnidarić potvrđeni u Istri.

šđštar (i šđštar) - obućar (stvnjem. schuoster; njem. dijal. Schoster) - potvrđeno od 14. st. u sjevernim i sjeverozapadnim hrvatskim krajevima; naziv ulice u Zagrebu šđštarska ves potvrđen u 14. st.; kao prezime dolazi od 17. st., u liku šđšterić u Bihaću već 1540; top. šđštari kod Žmi-

nja u Istri; kao naziv kukca potvrđen u Belostenčevu rječniku⁴⁵, gdje su potvrđene i izvedenice šoštarija, šoštarnica, šoštarski. AR navodi i gen. šoštra, ali za taj lik se ne donosi potvrda. Novija je posuđenica šuster iz njem. Schuster.

špōrar (i špōlar, špōljar) - ostrugar (stvnjem. sporaere; njem. Sporer) - potvrđeno u zagrebačkim ispravama 14-16. st.; inače dolazi u sjeverozapadnim hrvatskim krajevima; lik špoljar potvrđen je u rječnicima Belostenčevu i Jambrešićevu, izvedenica špoljarski u Habelićevu, Belostenčevu i Jambrešićevu, prezime špoljarić u 17. st. u Lici, špolarić u Lici i Podravini, špōljar u Lici i Slavoniji, top. špoljaruša u Lici.

tālār (i tolar, toljar) - talir (njem. Taler) - svi likovi potvrđeni samo u hrvatskim izvorima: prvi u Dubrovniku od 16. st., na Rabu i na Krku, drugi također na Krku od 17. st. i kod Hrvata u Mađarskoj, treći u 16. st. u okolini Zagreba, u Vitezovića i u mađarskih Hrvata.

tišljār (i tišlar) - stolar (kssrvnjem. tischler) - potvrđeno u Zagrebu u 15. st.; od rječnika u Jambrešićevu i Voltiggijevu; upotrebljava se i lik tišler, potvrđen u Smederevu u 18. st.⁴⁶

trogar - nosač (od bav.-austr. Träger; njem. Träger) - potvrđeno u Belostenčevu rječniku. Novija je razgovorna posuđenica tréger preuzeta izravno iz njemačkog.

vahtar - stražar (njem. Wächter) - potvrđeno u 15. i 16. st. u dalmatinskoj književnosti, u 16. st. u Vetranića kao naziv za noćnu pticu pjevicu. U hrvatskoj protestantskoj književnosti 16. st. potvrđen je i glagol vahtati "stražariti, bdjeti", a u 19. st. i imenica vahta "straža", pa se vahtar može tumačiti i kao tvorenica na -ār, ali je vjerojatnije da je preuzet kao gotova riječ jer nema vremenskog i prostornog kontinuiteta među tim posuđenicama, premda bi mogle tvoriti porodicu riječi (usp. jagar i rihtar ovdje). Izvedenica vahtarica potvrđena je u 19. st. u

Istri. U Hercegovini je već u 15. st. potvrđeno prezime Vahter, ali ono vjerojatno pripada nekom došljaku (isprava Dubrovačke kancelarije o primitku na pohranu stvari hercega Stjepana iz 1466).

žmùkljār - škrtac, muktaš (njem. Schmuggler) - najstarija je potvrda iz Belostenčeva rječnika; potvrđeno u kajkavskim krajevima i Istri.

žhār - vrsta kukca *Scarabeus pilularis* (od njem. schocher "crn" /iz židovskog/, preko austrijskih dijalekatskih govora⁴⁷) - najstarija je potvrda u Vitezovićevu rječniku; upotrebljava se u Hrvatskoj (i Sloveniji). Na Rabu je potvrđeno i kao naziv za morsku ribu koja se zove i fratar, *Sargus vulgaris*.

žoldinar - najmljenik, plaćeni vojnik (srvnjem. soldenaere) - potvrđeno u 16. st. (Pergošić), zatim tek u novije vrijeme u Hrvatskoj. U slov. je žolnir, u polj. žońnierz.

Sve te riječi, ukoliko se uopće još upotrebljavaju, imaju lokalno obilježje. Samo su krājcar (u određenom povijesnom kontekstu) i žhār u standardnoj upotrebi. Toga je tipa i nekoliko posuđenica potvrđenih tek iz novijeg vremena:

ćicvar (i ćitvar) - biljka *Artemisia cina*, trava protiv glista (od njem. Zitwerblüten, Zitwersamen) - potvrđeno u hrvatskoj stručnoj literaturi 19. st.⁴⁸, a od novijih rječnika samo u Benešićevu. Dolazi i u rus. cytvar i polj. cytwar.

fušar - nadrimajstor (njem. Pfuscher) - potvrđeno u Samoboru početkom ovoga stoljeća⁴⁹; u suvremenom razgovornom jeziku obično se upotrebljava lik fúšer "šeprtlja, petljanac; onaj koji radi u 'fušu'".

kàsnār - nadglednik, blagajnik vlastelinstva (njem. Kastner) - potvrđeno u hrvatskoj i srpskoj književnosti 19. st.; izvedenica kasnarka potvrđena je u prenesenom značenju u 19. st. među Hrvatima u južnoj Mađarskoj.

klājnikār - sitni, putujući trgovac (od njem. Kleinigkeit "malenkost, sitnica") - potvrđeno samo u Klaićevu rječniku,

gdje se kaže da se govori u nekim narodnim govorima. Očito je naša tvorba od njemačke imenice, ali kako mi nemamo te osnovne riječi, ne možemo ni klājnikār uzimati kao tvorenicu.

kūmordinar - komornik, sobar (prema njem. Kammerdiner) - potvrđeno samo u Kovačićevu romanu U registraturi kao dijalekatska riječ.

līcitār (i līcitar) - kolačar, medičar (južnonjem. Lezelter) - nema potvrda prije 19. st.; dolazi i u likovima: līcidar, līcider, līciter, lèceder, lècider. U liku līcitār danas je riječ hrvatskog standardnog jezika (u srpskome u liku lèceder); izvedenice: līcitārka, līcitārskī.

pīslīčār⁵⁰ - sitničar, trgovac na malo; prenes. čangrizalo (prema austr. Bissl "malenkost, sitnica") - u 19. st. ima Popovićev rječnik, kao i glagol pīslīčāriti; govori se u Slavoniji. Očito naša tvorba kao i klājnikār, ali kako nemamo osnovnu imenicu, ne možemo tu riječ uzimati kao tvorenicu. Izvedenice: pīslīčārev (-ov), pīslīčārskī, pīslīčārēnje, pīslīčāriti.

šīntar - živoder (njem. Schinder) - potvrđeno u Istri i Lici u 19. st.; u kajkavskim i sjevernim štokavskim krajevima dolazi u liku šīnter, koji se upotrebljava i u suvremenom razgovornom jeziku.⁵¹

Od tih novijih posuđenica u standardnoj je upotrebi samo līcitār (lèceder).

b) Mađarizmi

bātār - vrsta kočije (mađ. bátar) - potvrde iz Vojvodine tek iz 19. st.; možda je s time u vezi i drugo značenje imenice bātār: koš od pruća, koš na kolima (isto i bātara)⁵².

bòjtār - pastir, čobanin (mađ. bojtár) - potvrde također tek iz 19. st. u Vojvodini i Srijemu, s nizom izvedenica.

buđèlār - kesa, novčanik (mađ. bugyellaris < lat. puqillares) - potvrde iz 19. st.

hātār (i ātār) - kraj, predio (mađ. határ, slav. podrijetla) - potvrđeno u 14. st. u jednoj srpskoj ispravi, zatim u Mikaljinu, Belostenčevu i Voltiggijevu rječniku, te od 18. st. u sjevernim predjelima.

hūsār - konjanik (mađ. huszár) - potvrđeno od 16. st. u hrvatskim izvorima (Kožičić, Vitezović, Štefanac).

kantar - ular (mađ. kantár < tur. qantar) - samo u Belostenčevu i Jambrešićevu rječniku.

kāplār - desetar u vojsci (mađ. káplár < tal. capporale) - potvrđeno od početka 18. st. (i kao prezime) u sjevernim štokavskim krajevima; izvedenice: kaplārčić, kaplārlija, kaplārov, kāplārovica, Kāplārović.

kāptār - štitnik na košnici (mađ. kaptár "košnica") - potvrđeno u Vukovu rječniku i R SANU kao pokrajinska riječ.

Mādār (i Mādžār) - (mađ. Magyar; drugi lik preko tur.) - prvi lik potvrđen s izvedenicama od početka 18. st., drugi već u 17. st., i to nešto obilnije i s bogatijim nizom izvedenica.

mòžār (i mùžār) - stupa; prangija (mađ. moszár < njem. Mörser < lat. mortarium) - potvrđeno od 17. st. (prvi lik i kao prezime), uglavnom u sjeverozapadnim hrvatskim krajevima.

ogar - hrt (mađ. agár) - potvrđeno u dalmatinskim pisaca 16-17. st., kasnije u narodnoj poeziji i u Crnoj Gori.

pūrgār - građanin (stmađ. purgár < njem. Bürger) - potvrđeno od 14. st. od sjeverozapadnih sjevernočakavskih i kajkavskih hrvatskih krajeva preko Bosne do Dubrovnika; dolazi i kao prezime, ali u novije vrijeme; oko Karlovca i naziv za vrapca pokućara. Izvedenice su uglavnom potvrđene iz kajkavskih izvora: purgarica (Jambrešić), Purgarić (prez. u Koprivnici, u novije vrijeme), purgarija (od 16. st. - u okolini Karlovca, Belostenec; selo pod Okićem), purgarov (Belostenec), purgarski (Rmanj, 15. st., Belostenec, Jambrešić), purgarstvo (Belostenec, Voltiggi).⁵³ Lik purger dolazi tek od 18. st., i to samo u sjevernim hrvatskim

krajevima.⁵⁴ Imenica pūrgār može se tumačiti i kao tvore-nica od purga "gradić", što se sačuvalo kao naziv više sela u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, ali se opća imenica izgubila iz upotrebe, te se motivacija, ako se i radilo o tvorenici, zatrla (usp. jaĝar, rihtar, vahtar ovdje meĝu germanizmima).

vášar - sajam (mađ. vásár) - potvrĝeno od 18. st. u sjevernim štokavskim krajevima s nizom izvedenica: vášarnī, vášar-ski, vašarište, vašarina, vášariti i dr.

željār - slobodnjak; nadničar (mađ. szellér < juĝnonjem. Sölner < njem. Siedler) - potvrĝeno od 16. st. u hrvatskim kaj-kavskim i kajkavsko-čakavskim predjelima; izvedenice: željarica, željarija, željaričin, željariti, željarov, željarski, željarstvo. Dolazi i u likovima: želer, želir, željer, žiljer; u slov. je želar.

žoltar - psalam (mađ. szoltár) - samo u kajkavskim izvorima od 17. st.; izvedenice: žoltarnik, žoltarski.

Zanimljivo je napomenuti da su najstariji mađarizmi, oni iz 14-16. st., doprli do jadranske obale i da su potvrĝeni u primorskih i dalmatinskih pisaca; neki su se zadržali na kajkavskom i njemu susjednim područjima, a najnoviji, iz 18. i 19. st., potvrĝeni su uglavnom u sjevernim štokavskim područjima. Od svih njih samo je Mađār (Mađžār) svojina suvremenoga standardnog jezika, te hūsār u odreĝenom povijesnom kontekstu. Ostali su se ili izgubili iz upotrebe ili su dijalekatski obiljeŝeni.

c) Romanizmi

Meĝu romanizmima ovoga razdoblja naišla sam samo na jedan rumunjskog podrijetla, pa i on je vjerojatno došao preko vlaškog stočarskog rječnika:

gontunar - kila, guka (rum. gutunar) - potvrĝu iz Crne Gore donosi Vukov rječnik; lik gutunar za neku bolest konja donosi Stullijev rječnik, a za isto značenje Vuk ima gunturać; u Lici se upotrebljava riječ guntura za oteklinu iza uha ili ispod čeljusti.

Ostalo su talijanizmi:

bakàlār - riba *Gadus morrhua* (tal. baccalaro) - potvrđeno u 19. st. s napomenom da se govori u Hrvatskom primorju; dolazi i u likovima: bakàljār (Dubrovnik, Hercegovina) i bakàlāj (Boka).

bèkār - mesar (tal. beccaro) - potvrđeno u Mikaljinu rječniku, kao i izvedenica bekàrija; oboje se govori u Hrvatskom primorju. Prezime Bekarić potvrđeno je u 16. st. Dolazi i u liku bikār, i to od 15. st. na Krku, a u novije doba u Dalmaciji. I taj je lik potvrđen i kao prezime, premda ono ne mora biti od tog značenja, iako ga AR s njim povezuje.

bòkār (i bùkār pored bòkāl, bùkāl) - vrč (tal. boccale - s promjenom l > r) - likovi bokar, bukar i bukal potvrđeni su od 15. st. u Dubrovniku, bukal već u 14. st. u Senju, a bokal tek u 18. st. u Srijemu⁵⁵; u starijoj hrvatskoj književnosti češći je ž. r. bòkara, bùkara; izvedenice: bòkarār (Dubrovnik, 16. st.), bokarčić (biljka, Dubrovnik, 16. st.), bokàrić (1. dem., u Vukovu rječniku i narodnoj poeziji; 2. biljka, u Mikaljinu i Stullijevu rječniku, u Zadru u 19. st.).

çigār - cigareta (tal. cigaro < španj. cigarro) - potvrđeno u 19. st. u sjevernočakavskim narodnim pripovijetkama.

čènar - siječanj (mlet. gennaro) - potvrđeno u Dubrovniku u 15. st.; Skok (s.v. januarij) navodi i likove: džènār (zapadni krajevi, 15. st.), denâr (14. i 15. st.), denvar (14. i 15. st.), jenâr (Božava, Rab).

kalàmār - tintarnica (sttal. calamaro < lat. calamus i -arius) - potvrđeno od 15. st., uglavnom duž obale; od Istre do Dubrovnika, ali i u Vukovim narodnim pripovijetkama; od rječnika u Mikaljinu, Belostenčevu i Jambrešićevu. Belostenčev i Jambrešićev donose i značenje "liganj". Dolazi i u likovima kalimar, kolomar. Skok (s.v. kalam) navodi i značenje "podočnjaci". Od iste je lat. osnove i kalàmīr (1. visak; 2. daščica na kojoj opančar kroji kožu), pa se Skok pita ne ulazi li u taj krug riječi i srijemski kalà-

vār "krznarski strug", koji se inače teško može objasniti.

kântar⁵⁶ - morska riba *Cantharus lineatus* (tal. cantaro) - potvrđeno u dva dalmatinska pisca 19. st. i u novije vrijeme.

kàvijār - (tal. caviaro /ili njem. Kaviar/ < tur. havjar) - potvrđeno u hrvatskim rječnicima od 17. st.

kòlār (i kùlār) - jaka, ovratnik; kabanica, ogrtač; ogrljak; ogrlica, đerdan (tal. collare < lat. collare i collarium) - potvrđeno od Istre, preko Hrvatske krajine do Boke kotorske, ali ne svugdje u istom značenju; izvedenice: kòlarić, kolarin (tal. -ino), kolarinac i dr. Isto je i kòlijer (od fr. collier preko njem. Kollier > kòlijer, kòlēr, kòlīr i u kajk. goler). U značenju "svećenička ogrlica" možda je direktno iz lat.

kùkumār - krastavac (mlet. cucumaro) - potvrđeno u Dubrovniku od 15. st.

kùmpār - kum (tal. compare) - potvrđeno u Istri, na Krku, u Poljicima u Dalmaciji i u Žumberku.

mazar - vrsta divlje patke, *Colymbus arcticus* L. (furl. mazar, mazorin) - potvrđeno samo u Vrbniku na Krku, i u liku mazarin.

mìljār - tisuća (tal. dij. miigliaro) - potvrđeno u 16. st. u kontinentalnoj Hrvatskoj, u novije doba u Dubrovniku i Crnoj Gori.

mòrtār (i mùntār) - stupa; starinski top (mlet. mortar < lat. mortarium) - potvrđeno od 16. st. u Dubrovniku i Dalmaciji, osobito u izričaju "tući vodu u mortaru", tj. raditi beskoristan posao; izvedenica mortarić potvrđena je u 19. st. u Dubrovniku. Drugi lik potvrđen je u Lici, s izvedenicama muntarić, muntarina.

paràngār (i palìngār) - konopac za koji se vežu udice (mlet. palangàr, parangàlo) - potvrđeno duž obale, ali ne prije 19. st. Skok pretpostavlja da bi mogao biti i dalmatoro-

manski leksički ostatak iz ribarske terminologije (prema tome bi išao čak u prvo razdoblje posuđivanja). Ostali likovi: paranqal, paranqao, paranaq, paranqo, paranak.

rūzār (i rūžār) - ruža; ružičnjak; krunica (tal. rosai, rosario < lat. rosarium) - potvrđeno od 15. st. duž jadranske obale; dolazi i u likovima: luzar (za biljku na Cresu), rozarij, rožarij, ruzarij, ružarij i sl. (za krunicu).

sētvar - korijen neke biljke (tal. zettovario) - potvrđeno samo u Stullijevu rječniku i kasnije u Popovićevu.

šūdar - marama (tal. sudario) - potvrđeno od 18. st. u Dalmaciji, Boki i Bosni.

tābār⁵⁷ - ogrtač, kabanica; zimski kaput (tal. tabarro) - potvrde tek iz 19. st., od Istre do Boke kotorske.

Od svih su tih riječi samo bakālār i kāvijār u suvremenoj standardnoj upotrebi, tābār samo u određenom povijesnom kontekstu i kōlār za svećeničku ogrlicu, što se može uzeti i kao latinizam. Ostale su sasvim dijalekatski obilježene.

d) Turcizmi

To je najbrojnija skupina posuđenica ove kategorije iz srednjega razdoblja. Sigurno je da su u jezik počeli ulaziti od dolaska Turaka u naše krajeve i da poslije 19. st., nakon njihova odlaska, u narodne govore više nisu ulazili. U književnim izvorima toga razdoblja zabilježeni su samo neki. Očito su hrvatski i srpski pisci pružali svjestan otpor prodoru turcizama. Više ih je ušlo u usmeno narodno stvaralaštvo, koje se počelo objavljivati tek u 19. st. Što se tiče turcizama s područja duhovne nadgradnje, koji su uglavnom potvrđeni samo u novijim rječničkim priručnicima, nije sigurno nisu li u određenoj društvenoj sredini postojali i prije, pa samo slučajno nisu ranije zabilježeni, ili su i oni kao i internacionalno kulturno-znanstveno pojmovlje počeli u jezik ulaziti tek u novije doba. Stoga je teško praviti razliku između turcizama koji su u jezik ušli do kraja 18. st. i poslije tog vremena, te će na ovome mjestu

biti obrađeni svi zajedno. Kako su te riječi ulazile uglavnom u štokavske govore, i to u vrijeme kada je već odavno stabiliziran suvremeni fonološki sustav, u njima nema starijih jezičnih promjena. To je još jedan razlog da ih možemo promatrati kao jednu cjelinu. Budući da ih je mnogo i da su putovi posuđivanja jasni, a mnoga značenja široko poznata⁵⁸, nabrojiti ćemo ih redom, samo uz neke usputne napomene. Zvezdicom će biti obilježene one koje nisu potvrđene u AR.

a/ Za osobe

ātār⁵⁹, bèčār (već u 18. st. potvrđeno i kao prezime), ćibār* (i kibār* pored ćibār* i kibār*), ćufār*, hilèčār*, hizmèčār (i izmèčār, s bogatim nizom izvedenica), ihtijār, mùhtār* (i mùktār, bāš-mùktār), neimār (potvrđeno već u Mikaljinu rječniku; prezime Neimárević u Bosni, Neimárović u Srbiji), sàmsār (i sàn-sār)⁶⁰, sòjtār, tamāščār* (i tamāhčār*), Tàtar (Skok /s.v. tà-tarin/ kaže da je balkanski turcizam; potvrđeno od početka 16. st., od starijih rječnika u Habelićevu, Belostenčevu, Jambrešićevu, Vitezovićevu, Voltiggijevu; u liku Tàtarin potvrđeno od početka 14. st., od rječnika u Mikaljinu i Vitezovićevu; u općem značenju "glasnik, teklič" potvrde su iz narodnih pjesama i iz novijeg vremena; bogat je i niz izvedenica)⁶¹, zulùmčār⁶² (od 18. st., s bogatim nizom izvedenica).

Među turcizmima koji označuju muške osobe posebnu skupinu čine oni tvoreni turskim nastavkom -dar (asimilacijom -tar⁶³): alèmdār*, barjaktār (od 18. st., i kao prezime; i u liku bajrāktār), bāždār, čohādār (i čohòdār), dizdār (potvrđeno u Mikaljinu, Belostenčevu, Bellinu i Stullijevu rječniku), habèrdār (i abèrdār), haznādār (obilno potvrđeno od 17. st.; u Mikaljinu, Belostenčevu, Bellinu i Stullijevu rječniku; i niz izvedenica), hisèdār*, muhùrdār* (i muhàrdār*), sandžaktār*, sèrdār (obilno potvrđeno od 17. st. s nizom izvedenica; i u liku srdār; oboje i kao prezime; Srdári zaselak u Lici), silàhdār* (i siliftār, silihdār, siliktār - potvrđeno iz narodnih pjesama), teftèdār (i teftèrdār, deftèrdār*; prvi lik od 18. st., drugi iz narodnih pjesama, treći je noviji), turbèdār*.

b/ Za ostale pojmove muškoga roda

adīdār (i jadīdār, hadīdār, odīdār), ājār*, ājvār (i hājvār), āmbār (i hāmbār; obilno potvrđeno od 16. st.; u svim starijim rječnicima), āsār*, āstār (i hāstār), āšār, āšibičār (biljka "popova kapica", *Aquilegia vulgaris* L.; potvrđeno u Slavoniji u 19. st.)⁶⁴, bāzār*, bēhār, būnār (obilno potvrđeno od 17. st.; u većini starijih rječnika), čénār, čilibār (i čelibār, čiribār, čehlibār*, čehlubār*, čehrübār*, kilibār*), dāmār (i dāmār)⁶⁵, dārmār (i dārmār; u AR još nije supstantivizirano: dār mār), dūndār (od 17. st.), dūvār (od 17. st.), džefèrdār (i džefèndār, dževèrdār, dževhèrdār; džefèrdao - u Dubrovniku; džefèrdān, dževèrdān), dživār, èsrār*, filār, gādār, gèndār (i gèrdān, običnije dèrdān), hārār (od 18. st. u hrvatskim i bosanskim izvorima), iftār*, lkrār*, inčār, itibār*, jūlār (i ūlār; od 17. st.; prvi lik u Mikaljinu, drugi u Belostenčevu, Jambrešićevu, Bellinu i Stullijevu rječniku), kāntār (i kāntār)⁶⁶; od 16. st.; od starijih rječnika u Mikaljinu, Belostenčevu i Stullijevu), kārār, kēhār⁶⁷ (od 18. st. u Dalmaciji i Bosni, od rječnika u Belostenčevu; dolazi i u likovima kejar, ker), kōmār*, māhzār (i māzār), mēzār, mūnār (od 17. st. u hrvatskim i crnogorskim izvorima), mūrdār, nāzar*, pālamār (i palāmār), pāzār (od 16. st. obilno potvrđeno u hrvatskih pisaca i u rječnicima; tek od 19. st. i u ostalim izvorima), sānsar (i sāmsar "kuna bjelica")⁶⁸, šāmār, šlčār (od 18. st.; dolazi i kao prezime), tèkrār*, tīmār (1. feudalni posjed - u hrvatskoj književnosti od 16. st.; 2. njegovanje konja - obilno potvrđeno od 18. st.; dolazi kao toponim u Bosni, Hercegovini i Crnoj Gori), zāgar (od 18. st.)⁶⁹, zārār, zulfikār (i vlastito ime).⁷⁰

Neki turcizmi na -ar dobili su taj završetak u našem jeziku, a izvorna turska riječ ima neki drugi završetak: āhar (i ār, hār, jār, akar < aklr), Hājdar (< Hayder), hādžar* (< hadžer)⁷¹, hāndžar (i āndžar)⁷² < hančer, hancer), hāšar (i hāšer, hašir, hašur < hašlr), jānjičār (i jāničār, jènjičār, pa i jāničarin < yeniperi; prvi lik obilno potvrđen u hrvatskoj književnosti od 16. st., drugi od 17. st., treći u narodnim pjesmama, četvrti u srpskih pisaca Obradovića i Nenadovića), kāhar* (< kaħlr),

naàzar⁷³ (i názir < nazır), sulùndar (i sulùnar < silindir), tèlār (i tèlāl < tellâl, s promjenom l > r; izvorni lik na -l potvrđen je već u Mikaljinu rječniku, zatim u Stullijevu, Vukovu i uglavnom u narodnim pjesmama; lik tèlār obilno je potvrđen od 17. st. i u književnosti i u narodnim pjesmama na širokom prostranstvu štokavskih govora od Dalmacije do Srbije).

Neke se imenice kolebaju između kategorije imenica na -(a)r i na -ar, gen. -ara: hátar (< hatır, od 18. st., gen. hátara i hátara, oba iz narodnih pjesama; dolazi još u likovima: háter, hátor, hátur, hájtar, hájter, hájtor), zatim dèvar i dèvār⁷⁴ (gen. dèvra i devára, isto što dèver < tur. devr-i iskat < ar. dāwr i isqāt; oba lika na -ar R SANU obilježava kao pokrajinske).

b. Posuđenice kulturne nadgradnje

a) Latinizmi

Među latinizme srednjeg razdoblja uvrštene su i one riječi grčkog ili hebrejskog podrijetla koje su Hrvati primili preko latinskog i potvrđene su samo iz hrvatskih izvora.

Ođ latinizama ovoga razdoblja na -ar (uglavnom od -arius) koji znače vršitelja radnje ili nositelja zanimanja svega je nekoliko koji u našem jeziku nemaju tvorbenu motivaciju prema nekoj drugoj riječi i koji ulaze u kategoriju što se ovdje razmatra. Ostali se moraju promatrati kao tvorenice na -ār. U ovu kategoriju ulaze:

evandelistār - đakon, klerik (lat. evangelista < grč. eúagge-
listès; -ār je vjerojatno dodano pojačavanja radi kao i u nekim domaćim riječima⁷⁵) - potvrđeno od 17. st. u hrvatskih i bosanskih katoličkih pisaca; dolazi još u likovima evandelištar, vandelistar, vandelištar (čitanje g > đ nije sigurno zbog grafije). Usp. ovdje i odjeljak o knjigama.

kancèlār - pisar, bilježnik (lat. cancellarius) - u jednoga pisca 18. st., ali kancelarija od početka 15. st.; ranije do-

lazi prema tal. cancelliere u likovima: kanceler, kancelijer, kancelir, kanciler, kancilijer, kancilir, kančeler, kančelijer, kančelir, kančilijer, kančilir, kandžilijer, kanžilijer. U suvremenom jeziku ne upotrebljava se u tom značenju i preuzeto je vjerojatno preko njemačkog.

komèsār - povjerenik (lat. comesarius) - potvrđeno od 15. st.; dolazi i kao top. u Srbiji; ostali likovi: komesarij (15. st.), komisar (16. st.), komisarij (18. st.), komjesar (17. st. - Divković). U suvremenom značenju vjerojatno je preuzeto preko ruskog.

nòtār - bilježnik (lat. notarius) - potvrđeno od druge polovine 15. st., kao i lik notarij i izvedenica notarija; lik nođar potvrđen je već u ispravi iz 13. st. (prijepis iz 16. st.); lik nätārōš potvrđen je u novije doba u Slavoniji, a Notaroš kao prezime u Srijemu, ali ti su likovi očito stariji nego što dosadašnje potvrde pokazuju.

sekrètār - tajnik; pisar, bilježnik (lat. secretarius) - u hrvatskih i bosanskih katoličkih pisaca potvrđeno od 16. st. Očito posuđeno kao gotova riječ, premda ima jedna potvrda za sekret "tajna" iz 16. st. (Vetranić). Potvrđeno i u liku šekretar. Izvedenice su sve tek iz 19. st. U suvremenom značenju "minister" posuđeno u novije doba, vjerojatno preko njem. Sekretar, Sekretär.

sekulār - svjetovnjak, svjetovan čovjek; svjetovni svećenik (lat. secularis, saecularis) - potvrđeno u hrvatskih i bosanskih katoličkih pisaca 17. i 18. st.; tako i pridjev sekularski. U liku šekulār potvrđeno samo kao top. u Crnoj Gori, ali on, kao i pluralni lik šekulāri (1. rijeka u Crnoj Gori; 2. selo u staroj srpskoj državi u 14. st.), potvrđuje prostornu i vremensku rasprostranjenost te riječi. Pridjev šekularski (iz Pergošića) potvrđuje i postojanje apelativnog lika šekular i širi domet raširenosti te riječi i na kajkavsko područje.

vikār - kapelan; položaj u višoj crkvenoj hijerarhiji (lat. vicarius) - potvrđeno od 15. st. u zapadnoj Hrvatskoj, u

Primorju, Dalmaciji, Bosni; lik vikarij čak od 1400. u glagoljskim Rogovskim regulama; prez. Vikarić potvrđeno u Modrušu u 15. st.; dolazi i u likovima: vikario, vikarijuš, vikaroš.

To su riječi iz široko rasprostranjene crkvene i upravne terminologije, pa su vjerojatno i starije od prvih potvrda (bar nòtār i vikār).

Nešto je više latinizama toga razdoblja za ostale pojmove muškoga roda:

Àvār - pripadnik skitskog naroda (lat. pl. Avares i Abares) - potvrđeno od 17. st., samo u pluralu: Avari ili Abari (Vitezović, Kačić), što može biti pl. i od Avarin, Abarin.

bàrbār - (lat. pl. barbari, -orum < grč. bárbaros) - potvrđeno od 16. st.; izvedenica bàrbarskī od 18. st.; lik bàrbarin iz narodne pjesme. (Likove sa y vidi ovdje kod grecizama.)

dromèdār - vrsta jednogrbice deve (lat. dromedarius < grč. dromás) - potvrđeno od 17. st. (Divković), od rječnika u Mikaljinu i Belostenčevu; u liku dromedarij od 15. st. (Bernardin Splicićanin); dolazi još u likovima: dromadar (Glavinić), dromidarac (Krnarutić).

fèbruār - (lat. februaris) - potvrđeno od 13. st., uglavnom u Dalmaciji, Dubrovniku i Bosni; u liku februar od 14. st. na istom području; u liku februarij u 16. st. (F. Vrančić).

jānuār - (lat. januarius) - Daničić donosi potvrdu iz 1374; ostale su od 16. st.; januarij tek iz 19. st.

kātār - upala, prehlada (lat. catarrhus < grč. katárrous) - u hrvatskim izvorima 16-18. st. U novije vrijeme za određene vrste upalnih bolesti vjerojatno preko njem. Katarrh.

Lázār - biblijsko ime (lat. Lazarus, grč. Lázaros < hebr. Eleazar) - potvrđeno i u hrvatskim i u srpskim izvorima od 13. st., ali samo kao vlastito ime. Opće značenje "bogalj, prosjak" očito je nastalo novijim prijenosom značenja.

nèktār - (lat. nectar < grč. néktar) - potvrđeno u hrvatskih pisaca od 16. st.

òrār - dio pravoslavnog crkvenog ruha (lat. orarium "ubrus") - potvrđeno u rukopisu 18. st., zatim u Vuka i Daničića. Usp. i òrār među najnovijim posuđenicama.

ràbarbar - ljekovita biljka (lat. rhabarbarum) - potvrđeno u Dubrovniku u 18. st., gdje može biti iz tal. rabarbaro, kao što navodi AR, ali kako se upotrebljava na daleko širem prostoru (Slavonija, npr.), ipak je bolje uzeti kao latinizam. Dolazi i u ž. r. rabàrbara, koji je danas običniji i služi kao stručni bot. termin.

seminār - sjemenište (lat. seminarium) - potvrđeno samo u jednog dalmatinskog pisca 18. st. (i u liku seminarij). U suvremenom značenju "vrsta visokoškolske nastave; ustanova u kojoj se ta nastava obavlja" vjerojatno je novija posuđenica uzeta preko njemačkog.

skapùlār (i škapùlār) - dio fratarske odjeće; amajlija (lat. scapularium) - potvrđeno od 18. st. gotovo u svim hrvatskim krajevima: kod kajkavaca, u Slavoniji, Dalmaciji, Dubrovniku; od rječnika u Belostenčevu i Jambrešićevu.

sòlār - trijem (lat. solarium) - potvrđeno od 16. st. u Dubrovniku, u novije doba u Boki kotorskoj i Poljicima. Usp. i sòlār među najnovijim posuđenicama.

tàrtar⁷⁶ - pakao; čistilište (prijenosom značenja od lat. Tartarus, Tartaros < grč. Tártaros) - u starijoj hrvatskoj književnosti potvrđeno samo u značenju "čistilište" (Glavinčić). Može doći i do ukrštanja s Tartarin = Tatarin (lat. Tartarus; tur. Tatar < perz. Tātār), koje je potvrđeno samo u pl. Tartari od 16. do 18. st. (usp. àvār, bàrbār ovdje).

Posebnu skupinu među tim posuđenicama čine one koje znače neku vrstu knjiga, zbornika i sl. (< lat. -arium). I među njima ima onih koje danas u našem jeziku tretiramo kao tvorenice na -ār. Ovdje su izdvojene one koje nemaju motivacije, te se uzimaju kao gotove posuđenice:

brevijār - vrsta svećeničkog priručnika (lat. breviarium) - potvrđeno od početka 16. st., lik brvijal od 15. st., brvi-

jar i brevijal od 17. st., ali sigurno je to znatno starija posuđenica.

dikcionār - rječnik (lat. dictionarium) - potvrđeno od 18. st.

evandelistār - knjiga evanđelja (srednjovjek. lat. evangelistarium) - potvrđeno od 17. st., i u likovima: evangelistar, evangelištar, vandelistar, vandelištar (čitanje q > đ nije sigurno zbog grafije). To je jedina riječ među ovdje navedenima koja bi se mogla tumačiti i kao tvorenica, ako je analiziramo kao "knjigu koja sadrži evanđeliste" (tj. pisce evanđelja).

kalendār - (lat. calendarium) - obilno potvrđeno od 17. st. na širokom prostoru od Dalmacije preko Bosne do Slavonije; izvedenice: kalendárov (poč. 17. st.), kalendārskī (18. st.); Kalendari i Kalendarovci - sela u Bosni.

kapitulār - zbornik (crkvenih) zakona (lat. capitularium) - potvrđeno od 16. st. (Š. Budinić). Usp. i kapitulār među najnovijim posuđenicama.

Više je takvih posuđenica tek iz 19. i 20. st.

b) Grecizmi

Kao što su latinizmi srednjeg razdoblja uglavnom potvrđeni iz hrvatskih izvora, tako su grecizmi uglavnom potvrđeni iz srpskih.

augūtār - vrsta ikre od riba iz Skadarskog jezera (grč. augotárahon) - AR donosi samo iz Vukova rječnika, ali kako je riječ lokalnog obilježja, mora da je znatno starija od vremena zapisivanja.

cegar⁷⁷ - obućar (ngrč. tzagǵáres) - potvrđeno u srpskoj ispravi s prijelaza 13. u 14. st. AR navodi i lik cangar iz 14. st., ali primjer u kojem je nom. pl. cǎngarije upućuje na lik cangarija. U Hercegovini postoji selo Cagar, ali nije sigurno da li je u nekoj vezi s navedenom grčkom riječju.

Hilāndār - top. (grč. Helantáriorion) - u srpskim spomenicima spominje se od vremena osnivanja 1198. godine. Izvedenice:

hilandárac (15. st.), hilandárski (13. st.). Ostali likovi: Hilántār (14. st.), Hilèndār, Hilìndār, Filìndār, Vi-lìndār, Helandaro (14. st.).

kàtar⁷⁸ - pataren (grč. katharos) - potvrđeno u jednoga hrvatskog pisca 18. st. (D. Costa), zatim tek u naše vrijeme.

klisār - crkvenjak u pravoslavnoj crkvi (očito naša tvorba prema grč. ekklēsia) - nema starijih potvrda, ali dolazi kao prezime i prijenosom značenja kao pokrajinski zool. naziv za ribu brkaša (R SANU), što govori u prilog tome da vjerojatno ne ide u najnovije posuđenice.

lītār⁷⁹ - konopac, ogrljak (grč. lutárior) - potvrđeno od 17. st. u Bosni, Dalmaciji, narodnim pjesmama, Vuka i Daničića.

pàramonār - noćni stražar (grč. paramonários) - potvrđeno u jednoga srpskog pisca 13. st., zatim tek u 19. st.

poklisār (i pokljisar, poklisijar) - poslanik u državnom ili crkvenom poslu; posrednik; namjesnik i dr. (grč. ápokri-siários) - obilno potvrđeno od 13. st. i u hrvatskim i u srpskim izvorima i u svim starijim rječnicima (osim Jambrešićeva). Bogat je i star niz izvedenica: poklisarbina, poklisarenje, poklisárev, poklisàrica, poklisàrić, poklisarija, poklisarina, poklisariti, poklisarovanje, poklisarovati, poklisárski (od 16. st.), poklisárstvo (od 15. st.), poklisarstvovati, poklisarština (od 16. st.).

sàhar - šećer, slador (grč. sákhār) - potvrđeno u jednom srpskom izvoru 14. st.

salàndār (i saràndār) - vrsta milostinje za pokojnikovu dušu (ngrč. sarantari) - u srpskim izvorima od 18. st.

sàmār - tovarno sedlo, tovar; sljeme na krovu; vrsta ribe (grč. samárior) - potvrđeno u većini starijih hrvatskih rječnika od Vrančićeva nadalje i iz svih štokavskih krajeva. Bogat je niz izvedenica: samárac, samarača, sàmāran, samarar, samarčac, samàrčić, samarećak, samàrēnje, samàrica, samàrić, samàrina, samàriti i dr., s mnogim izvedenim prezimenima i toponimima.

sinàksār - vrsta pravoslavne crkvene knjige (grč. sunaxárijon) - potvrđeno u srpskim crkvenoslavenskim spomenicima 14-17. st. i u novije vrijeme.

stihār - pravoslavna crkvena odjeća (grč. stiharion) - potvrđeno u srpskim izvorima od 18. st.

típār - obrazac, uzorak, model, određeni stalni način nečega (prema gr. túpos) - potvrđeno u jednoj dubrovačkoj ispravi 15. st., u Bukovici u Dalmaciji i onda tek u 19. st.

tròpār - vrsta pravoslavne crkvene pjesme; knjiga u kojoj se te pjesme nalaze (grč. tropárijon) - potvrđeno u srpskim izvorima 13. st. i zatim tek u 18. st.

vàrvār (i. vàrvār) - (grč. bárbaros) - potvrđeno u srpskim izvorima 13. st. i zatim tek u 18. st., ali samo u pluralu, što može biti i prema vàrvarin; izvedenice: vàrvàrskī (u jednom čakavskom rukopisu 16. st. i jednom starom srpskom izvoru), varvárstvo (15. st., pa onda tek 19. st.), vàrvarka (19. st.). (Usp. bàrbār među latinizmima ovdje.)

Grecizmi ove kategorije nisu baš mnogobrojni, a među njima široku rasprostranjenost na hrvatskosrpskom jezičnom prostoru imaju samo poklisār i sàmār, pa i to nisu više riječi svakodnevnoga govora, nego sve više dobivaju arhaičnu obojenost. Svim je lokalnog značaja riječ augùtār. Kod riječi vezanih za vjeru i crkvu potvrđenih u starih srpskih pisaca 13-15. st. često nastaje prekid sve do 19. st., tj. do djela Vuka, Daničića i novijih srpskih pisaca, pa je ta pojava prisutna i u ovoj imeničkoj kategoriji.

3. Najnovije posuđenice na -ar

I u ovoj imeničkoj kategoriji, kao i inače, najnoviju skupinu posuđenica čine internacionalizmi, tj. riječi iz klasičnih i modernih jezika koje su se za znanstvene, kulturne i civilizacijske potrebe u 19. stoljeću počele širiti u svim jezicima, i njihov broj neprestano raste. To su uglavnom riječi standardnog jezika, te se preuzimaju uz minimalne glasovne promjene izazva-

ne prilagođavanjem našem fonološkom sustavu.⁸⁰ Te se posuđenice dijele na tri skupine: iz klasičnih jezika, iz evropskih jezika i iz jezika izvanevropskih naroda i civilizacija. Najčešće ih preuzimamo preko nekog jezika posrednika. Ranije su to bili uglavnom njemački i francuski, a u novije vrijeme sve više engleski.

a) Riječi iz klasičnih jezika

Premda smo većinu tih riječi primili posredstvom njemačkog, one se naslanjaju na našu raniju kulturnu tradiciju, bogatu utjecajima klasičnih jezika, te se u našem suvremenom jeziku ponašaju kao da smo ih preuzeli izravno iz klasičnih jezika. U ovoj kategoriji gotovo su sve latinskog podrijetla, a samo ih je nekoliko iz grčkog i hebrejskog:

àdar⁸¹ - (hebr., naziv šestog mjeseca građanske, dvanaestog crkvene godine).

šofar - (hebr., truba od roga, bogoslužna relikvija).

kàntar⁸² - (grč. kántharos, 1. starogrčka posuda za piće; 2. zdenac u atriju ranokršćanske bazilike).

pallikār - (ngrč. pallikári, pripadnik dobrovoljačke vojske za oslobođenje Grčke).

U ovoj skupini posuđenica zapravo više i ne možemo govoriti o latinizmima u pravom smislu te riječi, nego prije o romanizmima, jer pored pravih latinizama, tj. riječi uzetih izravno iz latinskog vokabulara, ima riječi koje su za potrebe novoga vremena nastale u modernim evropskim jezicima iz latinskih osnova i na temelju latinske tvorbe. U tu se skupinu uključuju i neki moderniji romanizmi, tj. riječi iz talijanskog i francuskog, koje se ne naslanjaju izravno na latinske osnove, ali se zbog srodnosti jezika tvore po istim kriterijima kao i one iz latinskih osnova. U našem jeziku sve se te posuđenice, premda smo znatan njihov dio primili posredstvom nekog drugog jezika, ponašaju kao da su preuzete iz latinskog.

Među njima posebnu podskupinu čine one koje označavaju

mušku osobu (vršitelja radnje, nositelja zvanja ili zanimanja, osobine i dr.). To su:

aktuār (< actuarius; njem. Aktuar⁸³), antikvār (< antiquarius; njem. Antiquar), destinātār (< fr. destinataire prema lat. destinatio ili destinatus, adj.; njem. Destinatar i Destinatār), dignitār (< fr. dignitaire prema lat. dignatio ili dignatus, adj.; njem. Dignatar), emisār (< emissarius; njem. Emissār), indosatār (< njem. Indosatar prema tal. indossare < lat. indorsare), jubilār (< njem. Jubilar prema lat. jubilare), kancèlār (< cancelarius; njem. Kanzler⁸⁴), kapitùlār⁸⁵ (< srlat. capitularis; njem. Kapitular), kartùlār (u značenju "arhivar" < chartularius; usp. i među knjigama ovdje), komanditār (< fr. commanditaire prema tal. acommandita; njem. Kommanditār), komèsār⁸⁶ (< comesarius; njem. Kommisār; rus. komissar), konzulār (< consularis), lokātār (< njem. Lokatar prema lat. locatio), penitencijār⁸⁷ (< poenitentiarius; njem. Pönitentiar), referèndār⁸⁸ (< referendarius; njem. Referendar), signātār (< njem. Signatar prema lat. signum ili signatus, adj.), žirātār (< tal. giratario; njem. Giratar).

Knjige, zbornici, popisi i sl.:

hèrbār (< herbarium; njem. Herbarium), invèntār⁸⁹ (< inventarium; njem. Inventar), itinerār (< itinerarium; njem. Itinerar i Itinerarium), kartùlār (< chartularium), kvestiònār (< questionarium), urbār⁹⁰ (< urbarium; njem. Urbar i Urbarium), vokabulār (< vocabularium; njem. Vokabular i Vocabularium).

Ostali pojmovi muškoga roda:

agrār (prema adj. agrarius), ànčār i antijār (Antiaris toxicaria < antiaris), cirkulār (< circularis; njem. Zirkular), dènār⁹¹ (< denarius; njem. Denar), egzèmplār (< exemplar i exemplarium; njem. Exemplar), èrār (< aerarium), formulār (< nlat. formularium; njem. Formular), honòrār (< honorarium; njem. Honorar), interkàlār (< intercalaris i intercalarius, adj.), komèntār (< commentarium; njem. Kommentar), koròlār (< corollarium; njem. Korollar i Korollarium), kvàrtār < quartarius, adj.; njem. Quartär), kvinār⁹² (< quinarius, adj.), làbār⁹³ (tj. "crkvena

zastava", < labarum < grč. lābaron; njem. Labarum), lupànar̄ (< lupanarium), mobiliĵār (prema nlat. mobiliare ili mobilis, njem. Mobiliar), okùlār (< ocularis, adj.; njem. Okular), òrār⁹⁴ (i òrārĭj < tal. orario), ordìnār (< ordinarius, adj.), pèsār (< pessarum; njem. Pessar), seminār⁹⁵ (< seminarium; njem. Seminar), septènār (< septenarius, adj.), sìngulār (< singularis ili singularius, adj.; njem. Singular), skàlār (< scalaris, adj.; njem. Skalar), sòlār⁹⁶ (1. živčani splet u truhu, < solaris, adj. /plexus solaris/; njem. Solarplexus; - 2. zemljišni porez, zakupnina, < solarium), staciònār⁹⁷ (< stationarius, adj.), tàlār (< talariis, adj. /tunica talaris/; njem. Talar), tàrtar⁹⁸ (< tartarum ili tartarus; njem. Tartarus), tèrcijār (< fr. tertiaire prema lat. adj. tertius; njem. Tertiär), vèlār (< velaris, adj.; njem. Velar i Velaris).

Ovamo treba pribrojiti i složenice s ār⁹⁹: dèciār, dèkār, hèktār, kilār.

b) Riječi iz modernih evropskih jezika

Iz francuskog jezika posuđenice na -ar dosta su brojne, ali smo bar neke od njih primili preko njemačkog, a ne izravno iz francuskog. One obuhvaćaju imenice koje u francuskom svršavaju na -ar, -ard, -art, -oir(e). Funkcionalno one se dijele na termine s raznih područja za koje još nemamo domaću zamjenu i na riječi iz opće upotrebe, koje se, pretežno u intelektualnim krugovima, upotrebljavaju umjesto domaćih riječi. Malo ih je koje su postale sastavnim dijelom svakodnevnog govora običnih ljudi. Takve su samo biljār i žandār (i žandār pored džandār), posuđene u 19. stoljeću, očitito preko njemačkog¹⁰⁰: biljār (fr. billard; njem. Billard; tal. biliardo), žandār (fr. gendarme; njem. Gendarm, pojednostavljivanjem završnog suglasničkog skupa -rm > -r. Od biljār je izvedenica biljārda¹⁰¹ ušla i u narodnu pjesmu. Žandar je svojedobno bio nezaobilazna sastavnica narodnog života, te se riječ potpuno odomaćila razvivši niz izvedenica: žandàrica, žandàričin, žandàrić, žandàrija, žandàrina, žandárov (-ev), žandàrski¹⁰².

Sve ostale posuđenice francuskog podrijetla novijeg su data-tuma. To su bezđār (< bézoard; njem. Bezoar¹⁰³), blāfār*¹⁰⁴ (< blafard, adj.), budđār (< boudoir), būlvār (i bulēvār, < boulevard), direktđār (< directoire), fūlār (< foulard), hāngār (< hangar; njem. Hangar), kaqūlār* (< cagoulard), klōšār (< clochard), kontđār (< comptoir), kōšmār (< cauchemar), kulđōār (< couloir), lavđār (< lavoir), memđōār (< mémoire), ōsār*¹⁰⁵ (prema fr. hausser), penjđōār (< peignoir), pisđōār (< pissoir), plākār (< placard), promenđōār (< promenoir), rēalgār (< réalgar; njem. Realgar), remontđōār (< remontoir), repertđōār (< repertoire), rezervđōār (< réservoir), trōkār (i troākār, < trocart, trois-quarts; njem. Trokar, Troikart), trotđōār (< trottoir).

Premda je njemački u ovom posljednjem razdoblju u našem jeziku odigrao značajnu posredničku ulogu u preuzimanju internacionalizama raznog podrijetla, same njemačke riječi, pogotovo one neterminološke, nisu se rado prihvaćale. Hrvatski je standardni jezik u tom pogledu još stroži od srpskoga, što je dobrim dijelom posljedica teške borbe protiv germanizacije u ranijim, a osobito u 19. stoljeću. Stoga su se u ovom posljednjem razdoblju njemačke riječi malo preuzimale, pogotovo one iz sfere nadgradnje, a riječi opće upotrebe, ukoliko su i ušle u jezik, smatraju se barbarizmima. Tako u kategoriji imenica sa završetkom -ar, osim onih nekoliko koje su iz određenih razloga pridružene posuđenicama srednjeg razdoblja, imamo samo dvije: rōshār (< Rosshaar), kāmelhār (< Kamelhaar), pa i njih radije zamjenjujemo domaćim izričajima "konjska struna", "devina dlaka". Najvjerojatnije smo iz njemačkog primili međunarodne termine adūlār ("mjesečev kamen", njem. Adular), īnvār ("nikleni čelik", njem. Invar prema nlat. adj. invariabilis). Ovamo bi se moglo pribrojiti još i nekoliko germanskih imena: Ēdgar, ōskar, ōtokār.

Engleski je u 20. stoljeću izvor mnogih posuđenica, ali imenice na -ar posuđene iz engleskog nisu brojne: dōlār (< dollar), kāndahār i ōskar po vlastitom imenu, rādar, sōnār i nāvar¹⁰⁶, nastale kraćenjem, te složenice s kār (< car)¹⁰⁷: āero-kār*, āmfikār*, āutokār*, rēntakār*, sājdkār*.

Iz ostalih evropskih jezika od imenica na -ar primili smo tek poneku sporadičnu riječ: àkazār ("zamak, tvrđava", < španj. alcazar < ar.; njem. Alkazar), àurar ("islandski sitan novac", < island. eyrir), fiqljār*¹⁰⁸ ("šaljivčina", < polj. figlarz), gītār (pored običnijeg gītāra, < španj. guitarra, vjerojatno preko njem. Gitarre), hōrdār¹⁰⁹ ("nosač", < mađ. hordár), jāntar (< rus. jantar)¹¹⁰, karbōnār ("član talijanskog oslobodilačkog udruženja u 19. st.", < tal. carbonaro)¹¹¹, kōrsār ("gusar", < tal. corsaro), rāgar* ("frajer", < šved.)¹¹². Od tih nekoliko riječi samo je jāntar u općoj upotrebi. Ovamo se još može uvrstiti i etnik šīptār¹¹³ (i šćīptār, šćīpetār, škīpetār, < alb.).

c) Riječi iz izvan-evropskih jezika

To su riječi kojima se imenuju pojmovi izvan-evropskih civilizacija. U ovoj kategoriji imenica na -ar nema ih mnogo, a i njih smo uglavnom primili preko drugih jezika, najvjerojatnije njemačkog. To su: àgar-àgar (malaj.; njem. Agar-Agar), àvatār (ind.), bolívar (venec.), dārbar (ind.), jāguār (braz.; njem. Jaquar < fr. jaquar), kalaàzar (ind.; njem. Kala-Azar), kāzuār (malaj.; njem. Kasuar; fr. casoar), kūguār (braz.; njem. Kuguar; fr. couguar, cougouar), sītār (ind.). Ovamo ulaze i onomastici Madagàskar, Zānzibār, ali s tog područja nema sistematski skupljenih primjera.

U ovoj imeničkoj kategoriji ima mnogo manje kolebanja između završetaka -ar i -er nego u kategoriji imenica na -(a)r. Osim već spomenutih turcizama hátar i háter (pored hátor, hátur i sl.) i dévār i dèver (pored dèvar), u suvremenom bi standardnom jeziku takvi parovi bili još samo: kvàrtar i kvārter i kòlār i kòlēr.¹¹⁴ U oba se ova slučaja radi o različitim izvorima posuđivanja, pa čak i o različitom značenju: jedno je kvàrtār kao geološki termin, koji preuzimamo prema lat. quartarius (a ne iz njem. Quartär), a drugo kvārter, engleska mjera za žito; u drugom paru kòlār je posuđenica iz latinskog, koja u suvremenom jeziku označuje termin u svećeničkoj odjeći (u dijalekatskoj upotrebi znači "ovratnik, ogrlica"), a kòlēr je zastarjela francuska posuđenica za ogrlicu, koja i nije u standardnoj

upotrebi. Drugi je slučaj s parom biljētār - biljētēr, gdje je prvi član tvorenica na -ār od biljet(a), a drugi je posuđenica iz austrijskog Billeteur (< fr. billetier).

Primjeri pokazuju da je u velikoj većini posuđenica na -ar, tj. onih koje -a- zadržavaju u čitavoj paradigmi, taj završetak dio izvorne strane riječi, bilo da je kao u latinizmima i grecizmima dio nastavka koji se u procesu odomaćivanja po određenim glasovnim zakonima krnji tako da u rezultatu ostaje -ar, bilo da je to stvarni završetak strane riječi, grafijski ili izgovorni, ili i jedno i drugo. Samo je mali broj onih posuđenica u kojima se -a- u procesu odomaćivanja razvio iz nekog drugog samoglasnika u završetku na samoglasnik + r, uglavnom tako što se strani završetak poistovjetio s domaćim tvorbenim sufixom -ār. To je redovito slučaj s germanizmima na -er koji označuju mušku osobu i u kojima se taj završetak može identificirati s lat. -arius. Od njih je jedino imenica fištar iz starijeg razdoblja posuđivanja ušla u kategoriju imenica na -(a)r, ali u tom se primjeru njem. -er i ne može poistovjetiti s lat. -arius (Pfister < stvnjem. pfistur < lat. pistor)¹¹⁵. Osim toga, u kategoriju na -(a)r mogle su tu imenicu privući ostale imenice muškog roda kojima osnova ispred toga završetka jednako završava, a imale su, bar u davnini, osnovu na -Sr-, npr. flaštar, kloštar. Eventualno se ovamo može pribrojiti i šoštar, premda za gen. šoštra nemamo potvrda. Od ostalih posuđenica koje u jeziku davaocu završavaju na samoglasnik + r u kategoriju imenica na -ar ušao je još jedino mađarizam željār (< szeller) i nekoliko turcizama (āhar < ahyr, Hājdar < Hayder, hāndžar < hançer, hāšar < haşır, jānjičār < jeniçeri, kāhar < kahr, sulūndar < silindir). Privuklo ih je u tu kategoriju vjerojatno mnoštvo samih turcizama što završavaju na -ar, a i naše vrlo brojne imenice s tim završetkom. Analiza je ujedno pokazala da su vrlo rijetki primjeri koji se kolebaju između kategorija na -ar i na -(a)r (npr. iz starijeg razdoblja čūkar, kāpar, pāgar, pa turcizmi hātar, dēvar /gen. dēvra/ i dēvār /gen. dēvāra/).¹¹⁶ Rijetke su one posuđenice za koje se ne može sa sigurnošću odrediti pripadnost jednoj od tih dviju kategorija jer kosi padeži nisu potvrđeni (npr. gādar, pa i hebar). Imenice bōkār (i būkār,

< tal. boccale) i tèlār (< tur. tellâl) ušle su u kategoriju imenica na -ar zamjenom likvida - l > r.

I kao zaključak, koji ujedno može poslužiti u preuzimanju novih posuđenica (i u definitivnom odomaćivanju onih već usvojenih):

U kategoriju na -(a)r ulaze u principu strane imenice kojima osnova svršava na suglasnik + r (-Sr-) ili se s njima mogu identificirati (npr. i neke lat. imenice na -er). To su pored latinizama i grecizama i one strane riječi (uglavnom suvremeni internacionalizmi) koje potječu iz latinskih ili grčkih osnova, koje su dakle u jeziku davaocu posuđenice iz latinskog ili grčkog.

U kategoriju na -ar (gen. -ara) ulaze uglavnom imenice koje u jeziku izvorniku završavaju na -ar ili na neki drugi završetak koji u početnom dijelu sadrži -ar-, pa on ostaje kao završetak u procesu odomaćivanja.

Te su dvije kategorije privukle u ranijim razdobljima posuđivanja i neke imenice koje u jezicima davaocima završavaju na neki drugi samoglasnik + r. Vidjeli smo, ako se radi o muškoj osobi, veća je vjerojatnost da će posuđenica ući u kategoriju na -ar, koja se u tom slučaju poistovjećuje s domaćom kategorijom tvorenicama na -ār. Za ostale odlučan je bio suglasnički skup koji bi u slučaju ulaska posuđenice u kategoriju na -(a)r nastao u kosim padežima, a s druge strane dužina samoglasnika ispred završnog -r u jeziku davaocu. Ako bi ulaskom posuđenice u kategoriju na -(a)r u kosim padežima nastao suglasnički skup neprihvatljiv (odnosno težak) po distribucijskim pravilima našeg fonološkog sustava, posuđenica ulazi u kategoriju na -ar.¹¹⁷ S druge strane, ako i postoje fonološki uvjeti za ulazak posuđenice u kategoriju na -(a)r, a protivi se tome prozodija izvorne riječi, ona također ulazi u kategoriju na -ar, najčešće s dužinom na a (-ār).¹¹⁸ Imenice iz te kategorije najčešće imaju kratkouzlazni akcent u slogu ispred dužine, a u genitivu dobivaju dugouzlazni akcent na predzadnjem slogu (npr. antikvār - antikvára, hèrbār - herbára). Dužina na završnom sa-

moglasniku i identifikacija s našim sufiksom -ār gotovo je redovita u imenica koje znače mušku osobu, a nešto je rjeđa u ostalim.

Povijesni tok posuđivanja pokazuje da su obje te kategorije oduvijek vrlo lako prihvaćale posuđenice i da se jezik u principu radije odlučivao za jednu od njih nego da zadrži strani nastavak. To osobito vrijedi za germanizme latinsko-grčkog podrijetla, ali i za ostale. Odnosno, ako postoji dvojak izvor posuđivanja - latinsko-grčki i neki drugi - povijesni nas razvoj jezika upućuje na to da je bolje prikloniti se latinsko-grčkoj osnovi, koja se lakše uključuje u jednu od spomenutih kategorija, negoli preuzeti gotovu stranu riječ. One strane riječi na samoglasnik + r koje se ne mogu svesti na latinsko-grčke osnove na -Sr- ili na -ar- primamo, pogotovo u najnovije vrijeme, sa završetkom jezika davaoca (npr. guvèrnēr, gubèrnātor, kompjùter, solitēr, špālīr i dr.).

B i l j e š k e

- 1 Polazišni korpus imenica na -ar preuzet je iz odostražnoga rječnika J. Matešića (J. Matešić, Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen, Wiesbaden 1965-1967). U toku rada on je nadopunjavao i primjerima iz drugih rječnika. Svi su povijesnojezični podaci iz Akademijina rječnika (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb 1880-1976, kratica AR) i tek poneki iz građe za Dopune AR. Za etimologije je poslužio: Petar Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I-IV, JAZU, Zagreb 1971-1974, a za suvremena značenja osobito: Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, I-II, Matica hrvatska - Matica srpska, Zagreb - Novi Sad 1967. (kratica R MH - MS); Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, I-VI, Matica srpska - Matica hrvatska, Novi Sad - Zagreb 1967-1976. (kratica R MS); Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, I-XI (a - makva), SANU, Beograd 1959-1981. (kratica R SANU); Bratoljub Klaić, Rječnik stranih riječi, "Zora", Zagreb 1958. i Nakladni zavod MH, Zagreb 1978; Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, četvrto izdanje, "Svjetlost", Sarajevo 1979. Služila sam se i ovim rječnicima: Fran Iveković - Ivan Broz, Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb 1901; Vladimir Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, JAZU, Zagreb 1908-1922; Svetomir Ristić - Jovan Kangrga, Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika, drugi deo: srpskohrvatsko-nemački, Beograd 1928; Lujo Bakotić, Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, Beograd 1936; Julije Benešić, Hrvatsko-poljski rječnik, Zagreb 1949; Mirko Deanović - Josip Jernej, Hrvatskosrpsko-talijanski rječnik, "Školska knjiga", Zagreb 1956. i dr. Kao koristan izvor podataka o germanizmima u hrvatskom ili srpskom jeziku poslužio je: Edmund Schneeweis, Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht, Berlin 1960.

- 2 Tek nekoliko složenica, koje su sa sinkronijskoga stajališta odglagolske složenice sa sufiksom -Ø, znače vršitelja radnje u najširem smislu: kotlòvār, vòdomār (za pticu) i posuđeno iz ruskog sàmovār (za predmet).
- 3 Složeno od njem. Lösch i vār, a znači gužvu na štapu kojom kovač gasi žar. - Vidi: E. Schneeweis, o. c., str. 51. i 188.
- 4 U transliteraciji grčkih riječi služim se onom što ju je 1968. usvojila Međunarodna organizacija za standardizaciju, a navodi se u članku: A.S. Kalenić, Kako treba transliterirati s grčkoga, "Jezik", god. 29, br. 3, Zagreb 1982, str. 91-93.
- 5 Vidi AR s.v. àhar, âr, 6. i 7. hār, 3. jār i iste riječi u Škaljića. U AR s.v. 8. hār navodi se značenje "imanje", ali se ono iz primjera ne može jasno razabrati. Škaljić ga nema.
- 6 Vidi AR s.v. 5. har (u čakavskog pisca Kuhačevića, Senj 18. st.).
- 7 Nove internacionalne složenice àerokār, àmfikār, àtokār i sl. posudili smo kao gotove riječi, vjerojatno iz engleskog. Usp. ovdje III. poglavlje.
- 8 Priložna upotreba u značenju "nekoliko" novijeg je datuma i pod njemačkim utjecajem.
- 9 U standardnom jeziku postoji izravna engleska posuđenica skvêr za određenu vrstu gradskoga parka.
- 10 Skok s.v. -(a)r¹, -ra, -ro kaže da je to stari pridjevski sufiks indoevropskog podrijetla, koji nije više živ, a za tvorbu imenica nije već u praslavensko doba bio vitalan. Budući da je potpuno srastao s imeničkom i pridjevskom osnovom, raspoznaje se kao sufiks tek usporedbom s drugim indoevropskim jezicima.
- 11 Isto što gràb, gdje je došlo do disimilatorskog otpadanja dočetka -rĕ, kao u bratrĕ > brāt (v. Skok s.v. gràb). Drugi je rezultat disimilacije r - r > r u liku gàbar, potvr-

- đenom u okolici Niša u Srbiji, koji dolazi i kao toponim. Primjer što ga AR navodi za apelativ u liku gab6r6 iz 1327. očito je također toponim (međa posjeda što ga car Stevan Uroš III. dariva Hilandaru ide "prêko šume u mali gab6r6 i malêm6 putem6 u ponor6", a "mali grab" ne može služiti kao oznaka međe.
- 12 Pàpar se obično tumači kao posuđenica iz lat. piper. Skok ukazuje na balkanski latinitet. Međutim, zapadnoslavenski oblici, češ. pepř i polj. pieprz, ukazuju možda na neki drugi utjecaj ili na direktno indoevropsko podrijetlo (usp. grč. peperi; u crsl. je potvrđeno p6pr6; u slov. je peper. U našim je spomenicima potvrđeno od 14. st. s nizom izvedenica. Postoje i drugačiji dijalekatski oblici: paper, pepor, popar, poper, prper i dr.). Usp. i zubar ovdje.
- 13 Skok s.v. hrabar kaže za o prema a da je to isti odnos kao u rob - rab.
- 14 Dovodi se u vezu s ngrč. sémpros, ali ne postoji jedinstvena etimologija. Ima i u lit. sebras; rus. sjabr upućuje na prasl. *sębrǫ, iako je u crsl. potvrđeno kao sebrǫ; u slov. je seber. U nas je obilno potvrđeno od 14. st. i u hrvatskim i u srpskim izvorima. Izvedenice: sebarica, sebariti (samo rječničke potvrde), sěbarskiĭ, sěbarstvo.
- 15 Skok s.v. zubr prasl. lik zǫbr6 izvodi iz indoevropskog korijena, te stoga toj riječi ne treba tražiti izvor posuđivanja. Dolazi u više slavenskih jezika: crsl. zǫbr6, slov. zober, rus. zubr, polj. źubr. U nas je potvrđeno u 16. st. u liku zubar i zumbar, u ćiriličkim spomenicima. Usp. i prezime Zuber i toponime žubrica, žubrinjci (prezime žubranić, žubrinić, žubrinščak i toponim žubrinja AR dovodi u vezu s nepotvrđenim imenima žubran i žubrin, koja bi također mogla potjecati od zubar). Usp. i grč. zómpros. Za z > ž usp. i polj. lik.
- 16 Običniji je lik vihor.

- 17 Nikola Fink, Imenik znanstvenih naziva životinja obrađenih u "Rječniku narodnih zoologičkih naziva" (Vodozemci - Gmazovi - Ribe - Ptice) prof. dra M. Hirtza, JAZU, Zagreb 1956.
- 18 Za onomastike građa se nije sustavno skupljala, te bi se vjerojatno našlo i više potvrda.
- 19 Dalje će se navoditi samo jezik izvornik, bez obzira na to preko kojeg je evropskog jezika riječ ušla u upotrebu.
- 20 Mješanac tigrice i lava. Tako i liġar (fr. lion = lav + tigar). Samo u Klaićevu Rječniku stranih riječi. U izdanju iz 1958. još nema tih riječi.
- 21 AR navodi da se liġar kod nas upotrebljava u južnim krajevima, što bi moglo biti prema tal. litro (usp. liġar u prvoj skupini). U sjevernim krajevima upotrebljava se ž. r. liġra (od grč. lítra, srlat. litra). Teško je vjerovati da se te riječi nisu upotrebljavale prije 19. st.
- 22 U staroj srpskoj književnosti potvrđen je lik skiptro (Domentijan, 13. st.).
- 23 Upotrebljava se i u likovima škombar i škombra. Skok to tumači kao noviji talijanizam od scombro. To je ujedno jedina lokalno obilježena riječ u ovoj skupini. Stručni je termin "skuša obična" (v. N. Fink, o. c. u bilj. 17).
- 24 Razumije se, od onih kojima sam se služila u ovoj analizi. Najčešće je to Klaićev Rječnik stranih riječi.
- 25 U skupini posuđenica iz drugog razdoblja ima i takvih za koje AR donosi potvrde i za nominativni oblik na -er, ali to su ili kajkavski oblici s nepostojanim e ili latinski nominativni oblici na -er, ali u kosim padežima te su imenice već uključene u kategoriju na -(a)r i do našeg vremena došle su samo kao imenice te kategorije.
- 26 Klaić ima akcent cinābār, pa bi prema njemu ta imenica išla u kategoriju na -ar, -ara. Tako bi bilo i prema lat. i grč. izvornom liku, međutim, ovu imenicu očito treba pribrojiti onima koje su naknadno ušle u kategoriju na -(a)r.

- 27 Tj. životne nedaće, muka, nevolja, neugodan događaj i sl.
- 28 Belostenec npr. s.v. filtrum još opisno tumači tu riječ: "sukno ali paper za precejanje, cedilo iz sukna".
- 29 R MH - MS ima te dvije izvedenice, ali uopće nema natuk-nice káder.
- 30 Jezični savjetnik s gramatikom, uredio dr Slavko Pavešić, Matica hrvatska, Zagreb 1971, preporučuje kao bolji lik kositer na temelju izvornoga grčkog oblika, ali ne uzima u obzir povijesnu tendenciju sličnih posuđenica prema uključivanju u kategoriju na -(a)r. Samo lik kòsitar s izvedenicama kòsitren, kòsitriti ima i Klaićev rječnik iz 1958, koji inače dosta pretjeruje s likovima na -er, navodeći ih i onda kada se u standardnoj normi sigurno ne upotrebljavaju. U najnovijem izdanju ima i kòsiter s izvedenicama.
- 31 Prema Skoku s.v. oleàndar iz Risna iz 14. st. AR ga ima tek iz 19. st.
- 32 U Pravopisu MH - MS iz 1960. i Klaićevu Rječniku stranih riječi i iz njih u R SANU.
- 33 U periferijskom dječjem govoru čula sam i skraćeni nominativni lik na -(a)r - gèndar.
- 34 Ovdje nije mjesto da se ulazi u razmatranje o sufiksu -ār i njegovu podrijetlu, ali ipak je zanimljivo napomenuti da Skok, koji ga izvodi isključivo iz lat. -arius, a njegovo širenje tumači posredstvom balkanskog kršćanskog latinizeta, ipak kaže: "Mora se ipak uzeti, da se u nekim slučajevima latinski sufiks stopio sa slavenskoga podrijetla sufiksom -aro, tako u lòpār, kòmār, koje su sveslavenske riječi." (sv. I, str. 50, s.v. -ar² pod 2.). Bez obzira na sva izvođenja u etimološkoj literaturi, mislim da u slavenskom sufiksu -ar treba vidjeti samo zajedničko indoevropsko podrijetlo s latinskim -arius, njemačkim -er i sličnim sufiksima ostalih indoevropskih jezika. U riječima lòpār, kòmār i drugima o kojima će biti riječi u

- ovom odjeljku očito se radi samo o gubitku motivacijske veze s osnovom.
- 35 T. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb 1899, str. 302.
- 36 T. Maretić, Gramatika i stilistika..., str. 344.
- 37 Usp. ovdje bilj. 2.
- 38 Vidi: AR s.v. 2. šest i 3. šestan.
- 39 Za ovo tumačenje zahvaljujem dru V. Putancu.
- 40 Miroslav Hirtz, Rječnik narodnih zooloških naziva, knjiga treća: Ribe (Pisces), JAZU, Zagreb 1956, str. 474.
- 41 Vidi I. poglavlje ovoga rada.
- 42 Skok s.v. ošpitan.
- 43 Schneeweis (o. c., str. 54) navodi iz Karlovca i lik klimar, nastao kontaminacijom od limar i klamfar.
- 44 Schneeweis, o. c., str. 96.
- 45 Ima ga i Schlosser, a potvrđen je i u R MS.
- 46 Klaić ima samo taj lik.
- 47 Za ovo tumačenje zahvaljujem dru Valentinu Putancu.
- 48 U zagrebačkog liječnika Ivana Dežmana 1868. (vidi popis izvora u: Dragutin Simonović, Botanički rečnik. Imena biljaka, SANU, Beograd 1959.
- 49 Možda bi trebalo uzeti kao tvorenicu od fušati "kvariti, petljati", premda se potvrđeno značenje imenice ne naslanja izravno na značenje glagola, koji se upotrebljava u suvremenom razgovornom jeziku.
- 50 Schneeweis, o. c., ima tu imenicu i sve izvedenice s ć mjesto č.
- 51 Klaić ima samo taj lik.
- 52 Vidi u R SANU.
- 53 Klaić navodi izvedenice: purgarka, purgarski, purgarija.
- 54 Klaić lik purger upućuje na purgar.

- 55 Ova potvrda najbolje ukazuje na nepotpunost i relativnost povijesnojezičnih podataka kojima raspolažemo.
- 56 Drugo je kantar od mađ. kántar (< tur. qantar), kántār (i kàntār) od tur. kantar (< lat. centenarius), odnosno kántar od grč. kántharos.
- 57 Klaić ima s akcentom tābar.
- 58 Dobra tumačenja daje Škaljićev rječnik turcizama.
- 59 Tj. travar. Drugo je ātār < hātār (mađ.).
- 60 Usp. sànsar (i sàmsar) ovdje među ostalim pojmovima muškoga roda.
- 61 Dolazi i kao vlastito ime, potvrđeno vrlo rano: u Zagrebu 1201. i 1317, u okolici Zadra 1207, a kao prezime u okolici Ozlja 1400. i kasnije među bosanskim muslimanima. Dolazi i kao toponim u Hrvatskoj i Srbiji. Starina onomastika ukazuje na to da je riječ i kao etnik vjerojatno ušla u jezik nekim drugim, znatno ranijim orijentalnim utjecajem.
- 62 Stjepan Babić (Tvorba imenica na -ar, "Filologija", br. 10, JAZU, Zagreb 1980, str. 141-150) uzima zulùmčār kao tvorenicu sa sufiksom -čār. U tom bi slučaju trebalo hiz-mèčār tumačiti kao tvorenicu sa sufiksom -jar (hizmet + -jar). Međutim, bez obzira na postojanje osnovne imenice zulum, hizmet, u vezi s kojima se zulùmčār i hizmèčār sa sinkronijskog gledišta tumače kao tvorenice (svaka s drugim sufiksom), s dijakronijskog su gledišta one u naš jezik ušle kao posuđenice, kao i hilečār, tamàščār, (< zulùm-kār, hizmetkār, hilekār, tamahkār).
- 63 S. Babić (o. c. u bilj. 62) izdvaja kao sufiks završetak -tār u barjaktār, a ne navodi kao sufiks primarni njegov oblik -dār, npr. u haznādār, muhùrdār, teftèrdār. Ali sve su te riječi, kao i one s turskim sufiksom -čār (< -kār), s dijakronijskog gledišta preuzete kao posuđenice, iz kojih se -dār naknadno izdvojio kao sufiks, pa su pomoću njega tvorene i neke riječi od domaćih osnova (čuvādār, domādār).

- 64 Nema u Škaljićeve rječniku.
- 65 Te riječi nema ni u Škaljićeve ni u Klaićeve rječniku; kao turcizam navodi R MH - MS.
- 66 Tj. vrsta vage. Usp. kantar ovdje među mađarizmima; kāntar među talijanizmima; kāntar među najnovijim grecizmima.
- 67 Od tur. kehvare (< perz.). Neće biti od njem. Köcher, kako misle AR, Klaić i Skok.
- 68 Drugo je sāmsār (i sānsār, tj. "trgovački posrednik"). Usp. ovdje kod osoba.
- 69 Tj. lovački pas. Usp. ògar ovdje među mađarizmima.
- 70 Od turcizama na -ar još su dvije imenice koje navodi samo Klaić: ājdar "magarac" i bèrđuzār "dar, nagrada, uspomena". AR ima vlastito ime Ajdar, koje upućuje na Hajdar "Lav".
- 71 Samo u Klaićeve rječniku sa značenjem "sveti crni kamen u Čabi".
- 72 Ovaj lik dolazi u R SANU i kao pokrajinski botanički naziv za blitvu, Beta vulgaris cicla.
- 73 Tj. "nadzornik", samo u AR iz narodnih pjesama.
- 74 Usp. ovdje u 4. odjeljku II. poglavlja među posuđenicama koje se kolebaju između -(a)r i -er.
- 75 Npr. drùgār, bježùnār, gospòdār i još neke; od posuđenica još àrgatār.
- 76 Drugo je tàrtar (lat. tartarus i tartarum) u značenju "vinski kamen, birsa", naveden među najnovijim posuđenicama.
- 77 Drugo je cegar germanskog podrijetla, naveden u ovom poglavlju među germanizmima.
- 78 Usp. kātār među latinizmima ovdje.
- 79 Usp. lītār među najnovijim posuđenicama na -(a)r.
- 80 One svojom brojnošću mogu izazvati i neke promjene unutar samog fonološkog sustava, osobito u distribuciji fonema.

- 81 Samo u Klaićevu rječniku. Nije potvrđen genitiv.
- 82 Drugo je kantar iz mađarskog, kântar iz talijanskog i kântār (kântār) iz turskog.
- 83 Radi usporedbe, a i zato što je njemački najčešće bio jezik posrednik, donosi se i njemački oblik. Značenja se ne navode jer se mogu naći u suvremenim rječnicima.
- 84 Suvremena značenja, ukoliko su i preuzeta preko njemačkog, oblik svakako nije. Usp. tu riječ među latinizmima srednjeg razdoblja.
- 85 Premda je riječ kapitul, kapituo u značenju "zbor kanonika; vijeće u samostanu" potvrđena u nas od 15. i 16. st., danas se kapitūlār, tj. "član kaptola", ne može tumačiti kao tvorenicu jer se imenica kapitul više ne upotrebljava (umjesto nje upotrebljava se kaptol). Osim toga je kapitūlār u tom značenju posuđenica novijeg vremena. Usp. kapitūlār u značenju "zbornik zakona" među posuđenicama srednjeg razdoblja.
- 86 Za starija značenja i likove usp. prethodni odjeljak.
- 87 Potvrđeno i u prethodnom razdoblju, ali u drugim likovima: penetencijarij (poč. 16. st.), penitencir (poč. 17. st.), penitencijer (19. st.).
- 88 Potvrđeno poč. 19. st. (autobiografija Save Tekelije).
- 89 U liku inventarij potvrđeno u 17. st.
- 90 Potvrđeno u drugoj polovini 19. st.; i izvedenice urbaran, urbarina.
- 91 Samo kao povijesni termin za stari rimski novac. Usp. dīnār (dīnār) i izvedenice među posuđenicama najstarijeg razdoblja.
- 92 U nas u značenju "peterac, stih od pet slogova". Njem. Quinar ima izvorno lat. značenje "kovani srebrni novac".
- 93 Usp. lābar u 1. odjeljku drugoga poglavlja.
- 94 Tj. "raspored sati, satnica; red vožnje". Usp. u drugom značenju među posuđenicama srednjeg razdoblja.

- 95 U značenju "sjemenište" usp. među posuđenicama srednjega razdoblja.
- 96 U drugom značenju usp. među posuđenicama srednjega razdoblja. Njem. Solar znači "sunčeva godina".
- 97 Tj. vrsta zdravstvene ili dječje ustanove. Značenje što ga Klaić navodi pod 1. "čovjek koji je u službi na nekoj stanici (kod nas npr. u stanicama za hitnu liječničku pomoć)" nije uobičajeno, pa ga i nema u drugim rječnicima, a treba ga tumačiti kao tvorenicu od stacija + -ionar. Drugo je stacionēr (< fr. stationnaire), tj. "brod koji se stalno nalazi u nekoj luci; stražarski brod".
- 98 Tj. "vinski kamen". Usp. i tärtar među latinizmima srednjeg razdoblja.
- 99 Vidi prvo poglavlje.
- 100 Biljār u nekim krajevima i preko talijanskog.
- 101 I naziv poznatog Njegoševa prebivališta na Cetinju.
- 102 Potvrđeni su i akcenti: žandarica, žandaričić, žandárov, žandárski.
- 103 Njemački lik navodim ako je vjerojatno da je imao posredničku ulogu u preuzimanju francuske posuđenice.
- 104 Tj. "albin", samo u Klaića, premda u izdanju iz 1958. još ni on nema te riječi. Zvezdicom ću dalje označiti riječi za koje sam našla potvrdu samo u Klaićevu rječniku.
- 105 U Klaića u pl. osári "valovite uzvisine pijeska i šljunka u sjevernoj Evropi".
- 106 Nije sigurno da je došla iz engleskog.
- 107 Vidi jednosložne posuđenice na -ar u I. poglavlju.
- 108 Drugo značenje u Klaića: "vrsta afričke ptice grabljivice" očito nije iz poljskog, ali se ne kaže odakle je riječ došla.
- 109 Potvrđeno samo u Benešićevu i Klaićevu rječniku. Nema veze s hōrda (mong.).

- 110 Kao riječ iz ruskog potvrđena već u Stullijevu rječniku.
- 111 U Vojvodini u 19. st. potvrđeno u prenesenom značenju za vrstu kabanice.
- 112 U izdanju iz 1958. još nema ni Klaić.
- 113 Vidi u Skoka s.v. čéčati.
- 114 Na nestandardnoj su razini pojedini germanizmi potvrđeni u različito vrijeme i u raznim krajevima na različitim stupnjevima odomaćenosti (cegar - cājger; feljčar - fèl-čer /felčer, velčer/; firar - firer; fušar - fūšer /fúšer/; klamfar /klampar, klanfar/ - klàmfer /klòmfer/; òbrstār /òberstar, òberštar, òbrštar/ - óberster /óberšter, òbršter/; šintar - šinter; šòštar - šùšter; tišljār - tišler; trogar - tréger), zatim madarizam željār - željer /žiljer, želer, želir/, te par pürgār - pürger s različitim izvorima posuđivanja.
- 115 Posuđenica je vrlo stara i u njoj je stvnjem. u moglo u nas dati ǃ > a.
- 116 Najnoviji primjer iz živog narodnog govora čula sam od bosanskog seljaka u televizijskoj emisiji u travnju 1982: na hektru.
- 117 Npr. tur. -r > -(a)r u bàkar - bàkra, čakar - čakra, odnosno -ar u àhar - àhara, hàšar - hàšara, kàhar - kàhara. Njem. -er > -(a)r u hebar (nesigurno), pùtar, šódar i sigurno u kosim padežima imenica füter, gäter, gelènder, kandeláber, odnosno -ar u krājcar, tàlār, žòhār, cìcvar (i çitvar). Oni germanizmi koji u stvnjem. imaju -ar uglavnom su u nas ušli u kategoriju na -(a)r: flaštar, kébar, klòštar, kúfar, ofar, ali ipak -ar u pèhār.
- 118 Npr. mađ. bàtār, mbžār, ògar.

S a ž e t a k

U radu se promatra čitav fundus imenica hrvatskog ili srpskog jezika koje završavaju na -ar, a ne mogu se promatrati kao tvorenice pomoću našega sufiksa -ār. Na istraživanje su potakle neke dvostrukosti u likovima posuđenica koje se javljaju u rječnicima (i u suvremenoj jezičnoj praksi) s dva ravnopravna završetka -ar i -er - bez kvalifikacije koji je lik u standardnoj jezičnoj normi pravilniji. Stoga se praćenjem povijesnih putova posuđivanja i načina odomaćivanja posuđenica pokušalo doći do zaključka o tome koji je lik prihvatljiviji u našoj standardnoj normi.

Građa je podijeljena na tri kategorije imenica: 1. jedno-složne imenice na -ar; 2. imenice sa završetkom -(a)r; 3. ostale imenice na -ar. Analiza građe pokazala je da su imenice domaćeg podrijetla u sve tri kategorije malobrojne i da su se one kasnije razrasle prihvaćanjem znatnog broja posuđenica u raznim jezičnopovijesnim razdobljima i iz različitih izvora.

Spomenuti problem kolebljivosti završetka najizrazitiji je u drugoj kategoriji, a dosta je izuzetan u trećoj. Povijesni tokovi odomaćivanja posuđenica pokazuju da su te dvije kategorije vrlo živo prihvaćale posuđenice od najstarijih vremena i da se jezik kao sustav - ako je postojala mogućnost kolebanja u završetku - uvijek radije odlučivao za završetak -ar (tj. -(a)r, odnosno -ar), te da su posuđenice dostigle potpuni stupanj odomaćenosti uključivši se u jednu od imeničkih kategorija na -ar. Upravo zato i u današnjim slučajevima u kojima postoji kolebanje prednost treba dati liku na -ar.